

Munkiana

nr. 71

2022

25. årgang

Kaj Munk Selskabet

Bestyrelse:

Formand:

Christian Grund Sørensen, Hovhedevej 16a, Hovheden, 9530 Støvring
tlf. 23 11 81 62 mail: cgs@km.dk

Næstformand og kasserer:

Peter Øhrstrøm, Stokrosevej 5, 9380 Vestbjerg,
tlf. 99 40 90 48, E-mail: poe@hum.aau.dk

Anne Marie Munk Sørensen, Peter Fabers Vej 15, St. Tv., 8210 Århus V
tlf. 42 77 51 24, E-mail: annemariamunk@hotmail.com

Ricardt Riis, Carit Etlars Vej 25, 8700 Horsens,
tlf. 75 62 54 28, E-mail: rriis@mail1.stofanet.dk

Jon Høgh, Tim Kirkevej 37, 6980 Tim,
tlf. 97 33 34 49 , E-mail: fam.hogh@post.tele.dk

Hjemmeside: www.munkiana.dk

Redaktion: Jon Høgh,

Redaktør for forskningsartikler i tidsskriftet: Mogens Pahuus.

Grafisk produktion: meller.dk

Cover: Suzanne Eide Knudsen.

Forsidebillede: Kaj Munk-stenen i Dollerup Bakker.

Foto: Lis Høgh

Munkiana udgives i samarbejde med Kaj Munk Forskningscentret ved Aalborg Universitet,
www.kajmunk.hum.aau.dk

Kommende Munkiana: Munkiana udkommer fast to gange årligt, forår og efterår.

Deadline for indsendelse af artikler, man ønsker optaget i tidsskriftet, er 1. april og 1. oktober. Lejlighedsvis vil temanumre og særnumre supplere de to faste numre.

Artikler indsendes til redaktør **Jon Høgh: fam.hogh@post.tele.dk**

Forskningsartikler i Munkiana

Artikler, der ønskes optaget som forskningsartikler, vil blive underkastet fagfællebedømmelse (peer review) efter den standard, som traditionelt gælder i det internationale forskningsmiljø, således som det er beskrevet på Forskningsministeriets web-site. Artikler, der er optaget i Munkiana på denne måde, bliver specielt markeret som forskningsartikler.

Professor emeritus Mogens Pahuus, Aalborg Universitet, har redaktionsansvaret for forskningsartiklerne i Munkiana – herunder for ledelsen af review-processen.

Indholdsfortegnelse

Søren Dosenrode: Hilsen fra bestyrelsen	4
Jon Høgh: Denne udgave af Munkiana, nr. 71	5
Aage Jørgensen: Kaj Munk-litteratur 2011 - 2021	7
Anne Marie Munk Sørensen: En hilsen fra bestyrelsens nyeste skud på stammen	20
Jon Høgh: En rørende og minderig begivenhed på Hørbylunde Bakke d. 5. maj 1945	21
Jon Høgh: Muntre historier	23
Inger Mehring: En islandsk Kaj Munk i Vedersø Kirke	26
<hr/>	
Nekrolog	
Svend Aage Nielsen: Mindeord over Inger Solvejg Munk/Inger Mehring	31
<hr/>	
Forskningsartikler	
Jette Vibeke Damsgaard Madsen: Munk som boganmelder	34
Jon Høgh: Temaer hos Kaj Munk og Nis Petersen	46

Hilsen fra bestyrelsen

Ved Søren Dosenrode

I den verden vi har levet i i de sidste mange år, siden Berlinmurens fald i 1989, er vi blevet vænnet til, at egentlig krig imellem stater hørte fortiden til. Angrebskrig i Europa ... utænkeligt.

Francis Fukuyama skrev i 1992 værket 'Historiens afslutning og det sidste menneske'. Titlen lyder måske lidt dystert, men budskabet var, at den vestlige verdensorden, med menneskerettigheder, demokrati og fred, havde vundet. Vi levede og skulle leve i en verden, kendetegnet af sikkerhed. Den samme følelse af sikkerhed har den østrigske forfatter Stefan Zweig beskrevet i sit kendte erindringsværk 'Verden af i går'. Følelsen af sikkerhed var det, der kendetegnede Europa i tiden op til 1. Verdenskrig. Parallellerne fra den gang til i dag er ikke så svære at få øje på, desværre.

Og Kaj Munk, hvad ville han have sagt til Ruslands overfald på Ukraine? Det er kontrafaktisk at skrive om det; og så alli-

gevel ikke, selvom det er 77 år siden, at Munk blev myrdet. I sit brev til kontorchef Paul Petersen, fra 13.7.1943 svarer han på Petersens angreb – at Munk opfordrede til aktiv modstand og våbenbrug: "[...] Overfor Jødernes Lidelser, Polens Lidelser, Norges Lidelser – der staar De med Hænderne i Buxelommerne, min Herre. Ved De, hvad Kristus vil sige til Dem paa Dommens Dag? Han vil sige: Paul! Paul! Hvorfor tog du ikke Hænderne op?" Den, der forarger en af disse smaa, ham var det bedre, han fik en Møllesten hængt om sin Hals og blev kastet i Havet."

De, De, De er med til at forarge de smaa. De ser Vilddyr kaste sig over Smaabørn og rører ikke en Finger. Og det skal kaldes Kristendom."

Jeg kan godt forestille mig, at Kaj Munk, havde han levet i dag, ville have støttet de ukrainske soldater og været med til at samle ind til de ukrainske flygtninge.

Forhåbentlig er krigen afsluttet på en god måde, når I læser disse linjer, men flygtningene er her nok stadig. Dem kan vi hjælpe.

Denne udgave af Munkiana, nr. 71

Af Jon Høgh

Jeg tror ikke på, at en krig kan afsluttes på en god måde, når et angrebet og bombeødelagt land ved en fredsslutning efterlades i ruiner og med mange døde til følge.

Der er meget mere på spil end bare at slutte fred. Vi kender det fra vores barndom i skolegården, når nogle drenge, efter at de i måske længere tid havde være uenige om et eller andet dem imellem uløseligt spørgsmål, havde grebet til våben i form af knytnæver og var kommet op at slås. I dagens sidste frikvarter indførte de våbenhvile og cyklede hjem, hver til sit. Men de tog kampen op dagen efter, fordi de ikke havde fået bragt nogle vigtige aftaler, en ordlyd, på plads om våbenhvilen, der ellers havde kunnet befordre fred og knytnæverne puttet i lommen.

Det kunne have været en traktat om sikkerhed, og at alle skal have den samme ret til at ytre sig, og at samme regler om demokratiske rettigheder og pligter i det hele taget gælder alle, uanset om man i skolegården bor i 'nationen', 6. eller 7. klasse. Det er jo det, der er Søren Dosenrodes fine pointe for fred på en god måde i hans indledende 'Hilsen fra bestyrelsen'.

Demokrati og menneskerettigheder er løsenet, der ikke efter Kaj Munks opfattelse og gode eksempel opnås med hænderne i bukselommen, hvad også fængselsfangerne på Kærshovedgård ved Bor-

ding havde forståelse for – beskrevet i artiklen 'En rørende minderig begivenhed på Hørbylunde Bakke den 5. maj 1945'. Aage Jørgensens Munk-bibliografi fra 2011 til 2021 er gedigen og giver læserne mulighed for at søge efter tekster af forskellig art og indhold om Munk, som de måske ikke var klare over eksisterede.

I år døde Lise og Kaj Munks yngste datter Inger Solvejg Munk, der efter sit giftermål med William Charles Mehring og Inger Mehring og til sin død var bosat i USA.

Om Inger Solvejg har forfatteren, tidligere sognepræst i Toreby på Lolland, Svend Aage Nielsen skrevet en smuk nekrolog.

Inger Mehring bidrager selv med en længere artikel om flere islandske skuespilleres ophold i Vedersø i 1987 i forbindelse med, at de i Vedersø Kirke opførte et skuespil om digterpræsten Kaj Munk. Det er den tyske Kaj Munk-kender og forsker, pastor Paul Gerhard Schoenborn, der med stor tak har tilstillet Kaj Munk Selskabet Kaj Munks datters manuskript, der her bringes i sin helhed.

Jette Vibeke Damsgaard Madsen, der som forsker er tilknyttet Kaj Munk Forskningscentret på Aalborg Universitet, har tidligere skrevet levende og velunderbyggede artikler til Munkiana.

I år bidrager hun med forskningsartiklen 'Munk som boganmelder' på Nationaltidende, senere Dagens Nyheder, hvor hun skildrer såvel Kaj Munks indgåede aftaler med avisens chefredaktør Aage Schoch samt den enegang, han gik, på trods af aftalerne.

Som en opfølgning af artiklen i nr. 70 om digterfætrene Kaj Munk og Nis Petersen beskrives i den afsluttende forskningsartikel nogle fællestemaer for de to digtere.

Nævnes skal også, at tidligere mangeårigt bestyrelsesmedlem, Anna Saarup

Brinth, sidste år blev afløst af den unge cand.theol. Anne Marie Munk Sørensen, der er datter af vores formand.

Anne Marie bidrager her i bladet med en lille fin præsentation af sig selv. Du skal vide, at det er en stor glæde at få dig med i bestyrelsesarbejdet.

Kontingent! Kontingent! Kontingent!

Kontingentet for medlemskab af Kaj Munk Selskabet 2022 er 200 kr. (incl. abonnement på Munkiana). Biblioteker og organisationer kan tegne abonnement på Munkiana for 200 kr.

Indbetaling kan ske:

- * via netbank til Lån & Spar Bank reg. nr. 0400, konto nr. 4011 7927 88.
- * fra udlandet til Lån & Spar Bank via IBAN-nr.: DK04 0400 4011 7927 88 (BIC-kode: LOSADKKK).

Husk at skrive navn og adresse i meddelelse til modtager.

Kontingentet forfalder til betaling senest d. 13. januar, Kaj Munks fødselsdag.

Adresseændringer, oprettelse af medlemskab og udmelding af Kaj Munk Selskabet, bestilling af ekstrarumre af Munkiana sker ved henvendelse til Jon Høgh.

Hvis du ikke allerede er medlem af Kaj Munk Selskabet, er du velkommen til at blive det!

Kaj Munk Selskabet har CVR-nr. 30862392 og P-nr. 1013643241.

Ungdomsmedlemskab:

For 30 kr. pr. år kan unge være medlemmer af Kaj Munk Selskabet og kan få Munkiana i digital form. Ungdomsmedlemmerne har stemmeret fra det fyldte 18 år.

Kaj Munk-litteratur 2011-2021

Ved Aage Jørgensen

Nedenstående er en videreførelse af min Kaj Munk-litteraturliste 1967-2009 i *Munkiana*, nr. 43, 2010, s. 19-35, der også er videreført som netpublikation: <https://www.kajmunk.aau.dk/om-munk/bibliografier/aage-joergensens-bibliografi/>. Nogle avisartikler er denne gang medtaget.

2021

Munk, Kaj,
Krigens prædikener 1940-1944. Udg. af Christian Grund Sørensen og Peter Øhrstrøm. 2021. 473 s. (Skriftserie om Kaj Munk, 7.) (Anm.: Jon Høgh, *Munkiana*, nr. 70, 2021, s. 27-29.)

Munk, Kaj,
"Et Barndomsminde". Kaj Munk-novelle med påskemotiv bringes for første gang".
Kristeligt Dagblad 31.3.2021.

Munkiana, nr. 69, 2021.
(Knud Erik Andersen, "1933-1934. Det tyske jødehad og rejsebrevene", s. 8-17; Catrine Kyster Giery, "Ny online udstilling: Amerikanske studerende på turné med 'Ordet' under 2. verdenskrig", s. 21-25; Jon Høgh, "Jægeren Kaj Munk", s. 28-38; Knud Erik Andersen og Peter Øhrstrøm, "Jøden Jesus", s. 42-55.)

Munkiana, nr. 70, 2021.
(Jens Kristian Lings, "Munkiana", s. 6-9; Jon Høgh, "Kaj Munk og Nis Petersen", s. 10-24; Jes Lynning Harfeld, Jette Vibeke Damsgaard Madsen og Peter Øhrstrøm, "Jagten på Jægermesteren", s. 30-35; Jette Vibeke Damsgaard Madsen, "Et varmt, men ikke varigt venskab – venskabet mellem Munk og Rørdam", s. 36-51; Knud Erik Andersen, "Kaj Munk og Sverige", s. 52-62.)

Andersen, Knud Erik,
"Breve mellem Kaj Munk og hans redaktør er dukket op". *Kristeligt Dagblad* 27.5.2021.

Faber, Phillip (s.m. Rikke Hyldgaard), *Den danske sang*, 2021, s. 174-81. (Om "Den blå anemone".)

Høgh, Jon,
Kaj Munk og den stærke kvinde. I hjemmet. I sognet. I nationen. 1, 2021, 132 s.

Strand, Frederik,

"Digterpræstens død". *Dansk politi*, 2021, nr. 3, s. 26-28.

Washuus, Dorte,

"I haven fik Kaj Munk kontakt til det lyse i sit sind". *Kristeligt Dagblad* 23.7.2021.

2020

Munkiana, nr. 67, 2020.

(Jens Kristian Lings, "Kaj Munk kom ind i mit liv", s. 7-9; Anker Gemzøe og Mogens Pahuus, "Kaj Munks digtning og livssyn", s. 11-20; Finn Tarpgaard, "Christian Ulrik Hansen og Kaj Munk", s. 21-29; Svend Aage Nielsen, "Kaj Munk og Erik Scavenius", s. 30-34; Søren Daugbjerg, "Elsebet Kielers breve til Kaj Munk", s. 35-44; Svend Aage Nielsen, "Fra 'Tør vi' til 'Bør vi lade være?'" , s. 45-46; Jon Høgh, "Ordet på Aarhus Teater", s. 50-51; Knud Erik Andersen og Anker Gemzøe, "Kaj Munk som journalist – holdning og stil", s. 52-59; Knud Erik Andersen, "Flirtede Kaj Munk med nazistisk tankegods i sin journalistik?", s. 60-66.)

Munkiana, nr. 68, 2020.

(Søren Daugbjerg, "Johan Winkler – Kaj Munks nederlandske oversætter", s. 6-20; Brian Young, "Hvordan Kaj Munk kom ind i mit liv", s. 21-24; Carl P. Behrens, "Kaj Munks profetiske og prækognitive evner", s. 25-26; Ricardt Riis, "To pietistiske brokker i Kaj Munks sind. Svar til Svend Aage Nielsen [i nr. 67]", s. 27-33; Knud Erik Andersen, "Jon Høgh: Mennesker og steder. Vestjysk digterroute. Kaj Munk", s. 34-35; Jon Høgh, "På busrundtur med Kaj Munk Selskabet til vigtige Kaj Munk-destinationer", s. 36-37; Mogens Pahuus, "Kaj Munks livsfilosofiske kristendomsforståelse", s. 38-45; Ida Gammelmark Bøgh, "I kvindens vold. Madonna-motivet i Kaj Munks 'Kærlighed'", s. 46-53; Søren Dosenrode, "Kaj Munk, Arne Sørensen og Dansk Samling", s. 54-65.)

Højskolesangbogen. 19. udgave. 2020.

Nr. 281 ("Den blå anemone").

Bech-Danielsen, Anne,

"Kaj Munk taler atter til os". *Politiken* 19.2.2020.

Høgh, Jon,

Mennesker og steder. Vestjysk digterroute. Kaj Munk. 2020. 114 s.

Schoenborn, Paul Gerhard,

"Der Jude Jesus war sein Leitstern – seine Waffe war das Wort. Über des prophetische Zeugnis des dänischen Märtyrers und Dichterpfarrers Kaj Munk". *Tu deinen Mund auf für die Anderen*, Themenheft 2020. (Anm.: Christian Hartung, *Munkiana*, nr. 67, 2020, s. 47-49.)

Wennerscheid, Sophie,
"Mirakeltro som kulturkritik. Kaj Munks 'Ordet' (1925/32) og Carl Theodor Dreyers 'Ordet' (1955)". I: Anders Ehlers Dam (red.), *Den stumme myte. Nedslag i efterkrigstidens kulturkritik*, 2020, s. 243-73.

2019

Munkiana, nr. 64, 2019
= særnummer: *Kaj Munk Avisen*. 12 s.

Munkiana, nr. 65, 2019.
(Ricardt Riis, "For lidt og for meget", s. 11-13 [vedr. Otto Larsen-sagen]; Paul Gerhard Schoenborn, "Hvordan en amatør kom til at oversætte Kaj Munk", s. 13-18; Søren Daugbjerg, "Paul Gerhard Schoenborn. En enestående fortaler for Kaj Munk i Tyskland", s. 19-29; Christian Hartung, "Hvad lærer Kaj Munk os i dag i Tyskland", s. 29-31; Jon Høgh, "Arne Munk: 'Lolland – under Solens Lysekroner'", s. 32-34; Carl P. Behrens, "Kaj Munks blå anemone – Danmarks nationale forårsblomst", s. 35-37; Knud Erik Andersen, "Hvordan argumenterer Kaj Munk?", s. 38-46; Jon Høgh, "Kaj Munk i tiden 1943-1944", s. 48-59.)

Munkiana, nr. 66, 2019.
(Ricardt Riis, "Tør vi?", s. 10-18; Knud Erik Andersen, "Kaj Munk havde betydning", s. 19-25; Christian Hartung, "Kaj Munk – Jesu vidne og profet. Betydningen af begrebet martyrium for Kaj Munk", s. 26-30; Knud Erik Andersen, "Hvordan fremtræder Kaj Munk i dagbladene?", s. 31-35; Jon Høgh, "Kaj Munks opgør med diktaturet og demokratiet", s. 36-51; Christian Grund Sørensen, "Det ubekvemme og det usande. Kaj Munk og den frie ytring", s. 52-58.)

Munk, Kaj,
Jagtperler II. Ved Jon Høgh. 2019. 85 s. ("Kaj Munk som jæger", s. 5-18.)

Andersen, Knud Erik,
"Derfor har Kaj Munk betydning". *Kristeligt Dagblad* 4.1.2019.

Bjerg, Hans Christian,
Sange om Dannebrog. Vaj højt, vaj stolt og frit. 2019. S. 12-13 og 56.

Gemzøe, Anker og Mogens Pahuus,
Kaj Munks digtning og livssyn. 2019. 397 s. (Anm.: Lise Præstgaard Andersen, 38, 2021, s. 273-79; Erik Skyum-Nielsen, *Information (Bogtillæg)* 6.3.2020; Erik Svendsen, *Jyllands-Posten* 4.1.2020; Sophie Wennesscheid, *Edda*, 2020, s. 229-31.)

Johnsen, Poul Pilgaard,
"Himmelfalden". *Weekendavisen* 24.5.2019.

Møller, Jørgen,
"Fåmandsvælde med fåmandsstøtte". *Weekendavisen* 26.7.2019.

2018

Munkiana, nr. 63, 2018.

(Knud Erik Andersen, "Fredsvenerne", s. 8-11; Ingolf Tind Sørensen, "Kaj Munk og Familien Tind, Vester Tim Skole", s. 12-15; Kaj Munk, "Julens Eventyr", s. 19-21; Jon Høgh, "Reaktion på 'Julens Eventyr'", s. 21-22; id., "Baggrundshistorien for den følgende Kaj Munk-artikel: Hver, som kan det for Guds ansigt", s. 23; Kaj Munk, "Hver, som kan det for Guds ansigt", s. 24-28; Knud Erik Andersen og Jon Høgh, "Skatten i Lerkar. Otto Larsen-sagen og Kaj Munks rolle i den", s. 29-37; Knud Erik Andersen, "Hvilke hovedtemaer præger Kaj Munks journalistik, og hvordan var han som journalist?", s. 38-42.)

Munkiana, nr. 62, 2018.

(Personalia m.v., s. 5-10; Jens Kristian Lings, "Mytetyranni og tavshed", s. 11-13; Kaj Munk, "Om Sognesammenlægning", s. 14-16; Jon Høgh, "Kaj Munk og hans sogne", s. 17-19; Ricardt Riis, "Kaj Munks famlende år", s. 20-29; Christian Grund Sørensen, "Kaj Munk – modernitetens prædikant, III", s. 30-41.)

Bülow, Louis,
"Den jødiske dreng, der gemte sig hos Kaj Munk i Vedersø". *Kristeligt Dagblad* 27.1.2018.

Christensen, Brian Dan,
Kaj Munk. Et portræt. 2018. 107 s. (Danske Legender.) (Anm.: Ricardt Riis, "God Munkbiografi", *Munkiana*, nr. 63, 2018, s. 17-18.)

Møller, Per Stig,
"Martin A. Hansen og Kaj Munk". I: Jørgen Jørgensen (red.), *For folkets frihed. Martin A. Hansen og Besættelsen*. 2018. S. 276-85.

Møller, Per Stig,
"Kaj Munk kæmpede for et kristent og frit Danmark". *Kristeligt Dagblad* 13.1.2018.

Nørkjær, Hans,
"Præstens gode tid hos Kaj Munk og i dagens danske folkekirke". *Præsteforeningens blad*, 108, 2018, s. 855-59.

Zerlang, Martin,
Danmark set gennem et cykelhjul. 2018. S. 147-50; jf. reg. s. 286.

2017

Munk, Kaj,

Dänische Dramen, overs. af Paul Gerhard Schoenborn. Wuppertal, 2017. 412 s.

Munk, Kaj,

Jagtperler – og andre naturskildringer. Ved Jon Høgh. 2017. 79 s.

Munk, Kaj,

Er sitzt am Schmelztiegel. 1938, overs. af Paul Gerhard Schoenborn, Wuppertal 2017, 121 s. ("Kaj Munk, der Jude Jesus von Nazareth, die Judenverfolgung durch den NS-Staat und das 'Schmelztiegel-Lied'", s. 80-102 [*< Deutsches Pfarrerberblatt*, nr. 1, 2014]; "Gibt es für die Gestalt des Bischofs Beugel ein historisches Vorbild im Kampf der Bekennenden Kirche in Deutschland", s. 103-21 [på dansk i: *Munkiana*, nr. 59, 2016].)

Munkiana, nr. 61, 2017.

(Helga Hugdal Ødum, "Kaj Munk og sorgens vinger", s. 7-11; Jon Høgh, "Kaj Munk – nogle vestjyder og vestjyske steder", s. 13-22; Kaj Munk, "Samtale med Jesus", s. 23-25; Svend Aage Nielsen, "Teateranmeldelse af Hassan Preisler: Martyren Munk", s. 26-27; Christian Grund Sørensen, "Kaj Munk – modernitetens prædikant, II", s. 28-35; Knud Erik Andersen, "Kaj Munk og skolen", s. 36-39.)

Munkiana, nr. 60, 2017.

(Ricardt Riis, "Kunstner eller historiker", s. 7-9; Christian Grund Sørensen, "Kaj Munk – Modernitetens prædikant: Nye spor", s. 20-28 og 30-31; Knud Erik Andersen, "nb.no/nbsok", s. 32-43; Aage Jørgensen, "Kaj Munk-litteratur 2010-2017", s. 44-49.)

Jørgensen, Aage,

"Tre musketerer: Kaj Munk, Valdemar Rørdam, Ejnar Thomsen". I hans: *Karen Blixens udeblevne Nobelpris og andre præciseringer*. 2017. S. 55-75. [*< 2009.*]

Lings, Jens Kristian,

"Kaj Munks eftermæle". *Kristeligt Dagblad* 13.2.2017.

Nord, Johan Christian,

"Vor Gud han er så fast en tank. Kaj Munks kald til kamp og kærlighed".

Tidehverv, 91, 2017, s. 86-89.

Sørensen, Christian Grund,

"Kaj Munk og Vedersø Præstegård". I: Eberhard Harbsmeier og Niels Thomsen (red.), *Præstegården i Danmark. Kultur og teologi*. 2017. S. 115-27.

Topsøe, Vilhelm,

"Kaj Munk – historien om det kristne martyrium". *Kristeligt Dagblad* 1.2.2017.

2016

Munkiana, nr. 58, 2016.

(Jørgen Albretsen, "'Sejren' har 80-års fødselsdag, også digitalt set", s. 8-10; Carl P. Behrens, "Replik til Ricardt Riis", s. 11-12; Svend Aage Nielsen, "Kaj Munk og alterbilledet i Vedersø Kirkes krypt", s. 13-14; Ricardt Riis, "En mulig linje i Kaj Munks skuespil", s. 15-24; Knud Erik Andersen, "Ikke (helt) som de andre", s. 24-35 [om Erik Thostrup Jacobsen, "Som om intet var hændt", 1991].

Munkiana, nr. 59, 2016.

(Knud Erik Andersen, "Kajmunk.aau.dk. Studieudgaven. En status med perspektiver", s. 5-7; Jon Høgh, "Jens Kamp Bjerg – en af Kaj Munks konfirmander fortæller", s. 8-10; Søren Daugbjerg, "Kaj Munks besøg på Sokkehavegaard ved Nakskov i juni 1939", s. 11; Svend Aage Nielsen, "Karaktermordet på en mor", s. 12-19; Elof Westergaard, "Kaj Munk Dramaet. Om Torvald Westergaards bronzeskulptur", s. 20-23; Jens Kristian Lings, "Torvald Westergaards bronzeskulptur", s. 24-28; Paul Gerhard Schoenborn, "Findes der med baggrund i Bekendelseskirkens kamp et historisk begrundet forbillede for personen biskop Beugel i skuespillet 'Han sidder ved Smeltediglen'", s. 30-39.)

Munk, Kaj,

Geschichtliche Dramen, overs. Paul Gerhard Schoenborn, Wuppertal 2016, 276 s.

Høgh, Jon,

Kaj Munks inferno. Kaj Munks opgør med diktaturet og demokratiet – belyst gennem et udvalg af artikler, taler og prædikener 1933-1944. 2016. 82 s. (Anm.: Lars Christensen, *Munkiana*, nr. 60, 2017, s. 15-19.)

Riis, Ricardt,

Mennesket, robot eller person? En filosofisk-teologisk gennemgang af Kaj Munks skuespil "Fra Tidehvervet". 2016. 214 s. (Anm.: Marc Auchet, *Munkiana*, nr. 60, 2017, s. 11-14.)

Øhrstrøm, Louise Klinke,

Krig. Et danskfagligt forløb. 2016. S. 82-88 ("Kaj Munk og krigsdramaet").

Østergaard, Kristian,

"Kaj Munk 1898-1944". I hans: *Mirakler og milepæle. 50 litterære nedslag i åndshistorien*. 2016. S. 191-93. (Anm. af Per Stig Møllers Kaj Munk-bog, jf. u. 2014.)

2015

Munkiana, nr. 57, 2015.

(Svend Aage Nielsen, "Kaj Munk og Regensen", s. 7-17; Kaj Munk, "Regensen er Dan-

mark i Sandhed og Aand", s. 18-19; Ricardt Riis, "Svar til Søren Daugbjerg [bidrag i nr. 56]", s. 22-25; Peter Øhrstrøm, "En persuasiv model for digitalisering af kulturarven. Kaj Munks værker som eksempel", s. 26-30; Knud Erik Andersen, "Minister Gunnar Larsens dagbog og Kaj Munk", s. 31-35.)

Munkiana, nr. 56, 2015.

(Jon Høgh, "Kaj Munk i tiden. I og omkring 1936. Brændende Europa, diktatorerne, Oxford-bevægelsen, reformationsjubilæum, børnebog", s. 5-10; Svend Aage Nielsen, "Korrektioner til udsagn af og om Kaj Munk", s. 11-14; Jens Kristian Lings, boganmeldelser, s. 15-18; Søren Daugbjerg, "Munk talte formentlig med Wested ved Camillas begravelse", s. 19-25; Per Stig Møller, "Af en ung Hjælpepræsts Breve", s. 26-40; Knud Erik Andersen, "Kaj Munk og Norge – Norge og Kaj Munk", s. 40-55; Mogens Pahuus, "Styrke- og storhedsidealere i Kaj Munks politiske skuespil", s. 56-75.)

Munk, Kaj,

Das Wort (1925). Overs. af Paul Gerhart Schoenborn. Wuppertal 2015. 102 s.

Dosenrode, Søren (red.),

Kaj Munk. Manden og Værket. Udvalgte og kommenterede tekster. 2015. 357 s. (Søren Dosenrode, "Kaj Munk – et rids", s. 13-35; Marc Auchet, "Kaj Munk – en dramatiker i og udenfor tiden", s. 37-46; Anker Gemzøe, "Kaj Munk som lyriker og prosaist – den traditionelle provokatør og tvivlende profet", s. 127-38; Hans Raun Iversen, "Kaj Munks teologi", s. 199-211; Søren Dosenrode, "Kaj Munks politiske ståsted – en mand i en ekstrem tid", s. 247-61; id., "Kaj Munk og modstanden under Besættelsen", s. 289-300.)

Kristensen, Hans,

"Første. Anden. Tredje. Og tredje for sidste gang –". *Jæger*, 24:4, 2015, s. 104-07.

Møller, Per Stig,

Aldrig skal Danmark dø. Kaj Munks avisdigte 1940 og censuren. 2015. 136 s. (Heri: "Navigare necesse. Tolv Digte om Danmark 1940 [1941]", s. 53ff [incl. Hans Brix, "Univertset og Aanden", s. 57-60].)

Møller, Per Stig,

"Ved fejhed opnås intet – eller gør der?" *Berlingske Tidende* 9.4.2015.

2014

Munkiana, nr. 54, 2014.

(Gerhardt Eriksen, "Kaj Munk i nærbillede. Fortællingen om en præst [H.H. Siegmundfeldt], der på et tidligt tidspunkt af Munks forfatterbane interesserede sig aktivt for, hvad han skrev", s. 5-8; Morten Schyberg, "Om opholdet hos Kaj Munk", s. 8-9; Grå Starcke, "Erin-

dring fra Silkeborg", s. 10-11; Herman Christiansen, "Indberetning", s. 12-13; Carl P. Behrens, "Et spark til 'Ordet'", s. 13-16; Ricardt Riis, "To kilder i Munks ubevidste?", s. 16-23; Marc Auchet, "Et spark til Kaj Munk-forskningen: Ricardt Riis' teologiske afhandling om mirakelstykket 'Ordet'", s. 24-35; Marie Goul, "Kaj Munk som sin egen spindoktor", s. 36-41; Charlotte Kirketerp, "Kaj Munk 70. Digital kulturformidling på Facebook", s. 41-47.)

Munkiana, nr. 55, 2014.

(Thomas W. Lassen, "Danmarks Kaj! Pastor Louis Brøndums mindedigt for Kaj Munk", s. 6-11; Jon Høgh, "Kaj Munks børnebøger for mindre og større skolebørn", s. 12-17; Knud Erik Andersen, "En god oplevelse", s. 18-21 [om artikelkonkurrence i forbindelse med 70-året for KM's død]; id., "Magten og kærligheden. En undervisers og foredragsholders erfaringer med Kaj Munk. Eller: 'Hvordan forholder I jer til Kaj Munk og hans forfatterskab?'" s. 22-25; Ricardt Riis, "Talte Munk med Wested ved hans hustrus begravelse?", s. 25-34; Peter Øhrstrøm & Ulrik Sandborg-Petersen, "Slutscenen i 'Han sidder ved Smeltediglen'", s. 38-41; Søren Dosenrode, "Kaj Munk og debatten om fosterdrab. 'Naar en Kvinde først er Mor, er hun ikke længere en falden Kvinde, ligegyldigt hvordan hun saa er blevet det'", s. 42-55.)

Andersen, Knud Erik & Jon Høgh,

"Der skal komme en stor fredens dag engang". En historie om præsten og digteren Kaj Munk, krigen og Vedersø Præstegård. 2014. 98 s.

Andersen, Kaare Vissing,

"Kampen om Kaj Munks eftermæle". *Kristeligt Dagblad* 9.1.2014.

Brovst, Bjarne Nielsen,

Kaj Munk – krigen og mordet. 3. udg. 2014. 484 s. (2. udg., 1994.)

Daughjerg, Søren,

Kaj Munk og Lolland. Mennesker Munk mødte. 2014. 272 s. (Anm.: Jørgen Albretsen, *Munkiana*, nr. 54, 2014, s. 34-35.)

Dosenrode, Søren, Hans Raun Iversen & Peter Lodberg (red.),

Kaj Munk og teologien. 2014. 283 s. (Introduktion s. 9-13; Marc Auchet, "Kaj Munk og 'Konsekvensgalskaben'", s. 17-41; Peter Øhrstrøm, "Kaj Munk og livssynsdebatten i 1920'erne", s. 45-69; Hans Hauge, "Kaj Munk og kulturradikalismen", s. 71-82; Søren Dosenrode, "Kaj Munk, folkekirken og modstand under besættelsen", s. 83-112; Ricardt Riis, "En helt fri mand", s. 113-28; Kirsten Nielsen, "Min Vilje, Gud, i din! Min Aand mod dig! De bibelske personer i 'Samson' og 'En Idealist'", s. 131-53; Søren Lodberg Hvas, "Kaj Munk: 'Ordet' – set i et teologisk perspektiv", s. 155-74; Ricardt Riis, "Følelsernes teologi hos Munk", s. 175-204; Hans Raun Iversen, "Kaj Munk som prædikant", s. 207-29; Christian Grund Sørensen, "Et Guds Under? Persuasionen i Kaj Munks prædikener", s. 231-54; Peter Lodberg Hvas, "Kaj Munks teologi – dengang og nu", s. 255-65.) (Anm.: Steen Skovsgaard, *Munkiana*, nr. 54, 2014, s. 35-37.)

Dosenrode, Søren,

"Paul! Hvorfor tog du ikke hænderne op?" *Weekendavisen* 29.8.2014.

Dürrfeld, Peter,

"Kaj Munk (1898-1944)". I hans: *Hjertet har altid det sidste ord. Erindringer om de døde i mit liv*. 2014. S. 61-73.

Grymer, Claus,

"Historien om Kaj Munk bliver aldrig uaktuel". *Kristeligt Dagblad* 27.8.2014.

Hauge, Hans,

"Kaj Munks modernisme". *Kristeligt Dagblad* 23.1.2014.

Høgh, Jon & Carl P. Behrens (red.),

Vedersø-Lolland retur. 2014. 102 s. (Carl P. Behrens, "Vedersø-Lolland retur. Kaj Munks fodaftryk i den lollandske muld", s. 4-9; Jon Høgh, "Kaj Munk og barndomsveninden, sadelmagerens Anna", s. 10-19; Carl P. Behrens, "Vedersø klokke går død påskemorgen", s. 20; Carl P. Behrens, "Originalmanuskriptet til Anemonen – læst og fortolket", s. 22-26; Bodil og Carl P. Behrens, "Besøg hos fru Lise i Vedersø Præstegård", s. 27-29; Jon Høgh, "Med brevet i hjertelommen", s. 30-36; Ricardt Riis, "Kaj Munks forhold til nazismen. Kaj Munks syn på Hitler", s. 37-50; Jens Kristian Lings, "Kaj Munks sidste timer", s. 51-57; Paul Gerhard Schoenborn, "Min vej til Kaj Munk. Mine veje med Kaj Munk", s. 58-72; Svend Aage Nielsen, "Mindehøjtideligheder på Lolland for Kaj Munk", s. 73-78; Jens Kristian Lings, "Ånden fra Vedersø lever videre i drama, prædikener og originale manuskripter. Fra ruin til formidlingscenter", s. 79-83; Lisbeth Lunde Lauridsen, "Kaj Munks præstegård. Skibet, der bygges, mens det sejler. Etablering af og visioner for et Kaj Munk-formidlingscenter", s. 84-89; Peter Øhrstrøm, "Et nyt grundlag for studiet af Kaj Munks liv og virke", s. 89-94; Knud Tarpgaard, "'Ordet' som friluftsspil i Vedersø", s. 95-96; Per Stig Møller, "Endnu mere Kaj Munk", s. 97-99.)

Knippel, Lars-Ole,

"Stigende Kaj Munk-interesse". *Jyllands-Posten* 10.1.2014.

Kristensen, Hans,

"Den moderne Munk". *Jæger*, 23:12, 2014, s. 58-61.

Lassen, Thomas W.,

"'Far taler om andre ting i kirken'. Omkring et mindedigt for Kaj Munk". *Lolland-Falsters Historiske Samfund. Årbog*, 102, 2014, s. 27-36.

Lings, Jens Kristian,

"Kaj Munk, sandhed og politik". *Kristeligt Dagblad* 20.1.2014.

Møller, Per Stig,

Kaj Munk. Digter, præst og urostifter. 2014. 680 s. (En samudgivelse af *Munk*, 2000, s. 11-542, og *Mere Munk*, 2003, s. 543-95, med tilføjelse af et afsnit, "Men større er dog Gud", s. 597-649; "Noter", s. 650-71.) (Anm.: Kristian Østergaard, "Kaj Munk står stærkt i revideret lys", i hans: *Mirakler og milepæle. 50 litterære nedslag i åndshistorien*. 2016. S. 191-93. (< *Kristeligt Dagblad* 19.12.2014.))

Nielsen, Svend Aage,

Kaj Munk: "*Jeg beder virkelig meget undskyldte ...*". *Kaj Munks undskyldning – i juli 1941 – for at hans Pilatus "slipper for billigt" i dramaet*. 2014. 376 s. (Anm.: Peter Øhrstrøm, *Munkiana*, nr. 54, 2014, s. 37-38.)

Schoenborn, Paul Gerhard,

Kaj Munk, der politiske Pfarrer und Dichter, den die SS erschoss. Wuppertal, 2014. 93 s.

Tjørnehøj, Henning,

"Kaj Munk udviklede aldrig et demokratisk sindelag". *Kristeligt Dagblad* 7.1.2014.

Vangshardt, Rasmus,

"Den kulturradikale pietist Kaj Munk". *Kristeligt Dagblad* 28.8.2014.

2013

Munkiana, 51, 2013.

(Anker Gemzøe, "Éloge de Marc Auchet", s. 6-8; Knud Erik Andersen, "Test er ikke så ringe, når man ønsker at blive klogere ...", s. 9-12; id., "Vanskeligheder ved at arbejde med og forstå Kaj Munk", s. 13-17; id., "Kaj Munk og hans karakterdannelse", s. 17-27; Marc Auchet, "Shakespeares skygge i Kaj Munks skuespil 'Sejren' – En advarsel om diktatorernes hybriser og fald", s. 27-43.)

Munkiana, 52, 2013.

(Heri: tre Kaj Munk-prædikener, s. 5-15.)

Munk, Kaj,

Oxford-Schnappschüsse eines Dramatikers. Overs. af Paul Gerhard Schoenborn. Münster, 2013. 91 s. (Efterskrift, "Die Oxfordbewegung und Kaj Munk", s. 82-91.)

Andersen, Mikael Eg,

"Kaj Munk i Jullerup". *Søndersø og omegns lokalhistoriske forening. Årsskrift*, 30, 2013, s. 42-45.

Bach-Nielsen, Carsten (medd.)

"Ilden og gnisterne. Niels Nøjgaards begravelsestale over Kaj Munk".

Kirkehistoriske Samlinger, 2013, s. 217-20.

Hauge, Hans,

"Når den døde våkner. Bjørnsons 'Over Ævne's virkningshistorie – i Kaj Munks 'Ordet'".

I: Liv Bliksrud, m.fl. (red.), *Den engasjerte kosmopolitt. Nye Bjørnson-studier*. Oslo, 2013. S. 61-73.

Riis, Ricardt,

Et spark til himlens dør. En teologisk gennemgang af "Ordet" og skuespillets sammenhæng med "En Almanakhistorie". 2013. 244 s. (University of Southern Denmark Studies in Scandinavian Languages and Literatures, 110.) (Anm.: Svend Aage Nielsen, *Munkiana*, 52, 2013, s. 7-13; Knud Erik Andersen, åbent brev, ib., s. 13-15.)

Steens, Jørgen,

"Mordet på Munk ændrede alt". *Kristeligt Dagblad* 28.12.2013. (Interview med flere.)

Washuus, Dorte,

"Historien om Kaj Munks forårsbebuder". *Kristeligt Dagblad* 23.2.2013.

2012

Munkiana, 49, 2012.

(Jon Høgh, "Præsten i Vejlbj. En sammenligning af St. St. Blichers novelle og Hans Brix's og Kaj Munks drama", s. 10-21; Ricardt Riis, "'Vandbærere' og 'Stjerner'", s. 22-34.)

Munkiana, 50, 2012.

(Jon Høgh, "Fiktionens virkelighed i Kaj Munks skuespil 'Kærlighed'", s. 6-12; Ricardt Riis, "'Det tror jeg skam ikke det er'", s. 16-26; Mogens Pahuus, "Menneskesynet og de centrale livsidealer i Kaj Munks dramatik", s. 27-44.)

Dehn, Stine Ravnborg,

"Kaj Munk. Fortid, nutid og fremtid?" *Bibliana*, 13:1, 2012, s. 42-45.

Gemzøe, Anker,

"Viljen til operation. Munks første diktatordrama – original og bearbejdelse". *Nordica*, 29, 2012, s. 271-319.

Iversen, Hans Raun,

"Rebellen og reformatoren. Kaj Munk og Luther". I: Niels Henrik Gregersen (red.), *Lutherbilleder i dansk teologi 1800-2000*. 2012. S. 203-19.

Lings, Jens Kristian,
"Kaj Munks sidste timer". *Hardsyssels Årbog*, 2. rk., 46, 2012, s. 83-92.

Madsen, Helle Sahl,
"Kaj Munk skrev både din og vor skaber". *Kristeligt Dagblad* 20.4.2012.

Wahl, Jan,
Carl Theodor Dreyer and Ordet. My Summer with the Danish Filmmaker. Lexington, 2012. x, 158 s., 24 pl.

2011

Munkiana, nr. 46, 2011.

(Karsten Nissen, "Et varigt og værdigt minde", s. 12-17 [om Vedersø Præstegård]; Carl P. Behrens, "Vedersø Præstegårds betydning for Kaj Munk", s. 17-20; id., "Martyriet i Kaj Munks sidste trykte prædiken", s. 20-24.)

Munkiana, 47, 2011.

(Vilhelm Topsøe, "Pastor Munk – et skuespil", førsteopført på Odense Teater 24.1.1998, s. 3-47.)

Munkiana, 48, 2011.

(Andrea Dosenrode, "Et glimt fra Kaj Munk Forskningscentrets dagligdag", s. 10-20 [omkring kronikforslag 1938 af Carl Otto Steinmetz]; Jens Kristian Lings, "Kaj Munk lever godt i Norge", s. 20-25.)

Auchet, Marc og Anker Gemzøe (red.),

Kaj Munks dramatik i teaterhistorisk optik. 2011. 285 s. (Indledning s. 5-11; Marc Auchet, "Kaj Munks æstetik og 'det hellige teater'", s. 15-48; Mogens Pahuus, "Den ibsenske tematik i Kaj Munks dramatik", s. 49-70; Anker Gemzøe, "Munk og Shakespeare. Tre strategier", s. 71-99; Lise Præstgaard Andersen, "'En Idealist' som 1920'ernes Herodes-drama", s. 103-30; Johan de Mylius, "Kaj Munk og dansk ekspressionisme – nogle litteraturhistoriske overvejelser", s. 131-45; Jesper Valeur Mogens, "Munks dramatiske eksperimenter i krigens skygge", s. 147-61; Sven Hakon Rossel, "Kaj Munk-billedet i dansk litteraturhistorisk skrivning – punktnedslag", s. 163-86; Anker Gemzøe, "Tvesyn og tøven i 'Ordet'", s. 189-207; Erik Svendsen, "Dobbeltloyalitet og de metafysiske ord i 'Ordet'", s. 209-19; Annelis Kuhlmann, "Retten til 'Ordet'", s. 221-42; Marc Auchet, "'Ordet' i fransk iscenesættelse – teaterteksten som palimpsest", s. 243-55; Aage Jørgensen, "Kaj Munk – nogle litteraturhenviisninger", s. 259-82.) (Anm.: Keld Hyldig, *Edda*, 2012, s. 344-46; Erik Lund, *Munkiana*, 49, 2012, s. 6-9.)

Høgh, Jon,
Kaj Munk. Fri må vi være for at leve. 2011. 80 s.

Høgh, Jon,
"Kaj Munk. Miraklet og underet, belyst gennem et brev, erindringerne 'Foraaret saa sagte kommer', skuespillet 'Ordet', en avisartikel og en prædiken". *Hardsyssels Årbog*, 2. rk., 45, 2011, s. 63-80.

Før 2011

Nielsen, Svend Aage,
"Kaj Munk i Nykøbing-Falster 1914-17". *Jul på Falster – i by og på land*, 1999, s. 53-54.

Nielsen, Svend Aage,
"Otto Larsen-sagen (1932). En præstesag fra Lolland-Falster stift". *Præsteforeningens Blad*, 94, 2004, s. 795-99.

Rasmussen, Inge Lise,
Anmeldelse af Bo Elbrønd-Bek, *Opstandelsesmotivet. Studi Nordici*, 17, 2010, s. 89-90.

Indkaldelse til generalforsamling og jubilæumsfest for KMS

10. september 2022 i Kaj Munks Præstegård
(Selskabet blev stiftet 13. januar 1997)

- Kl.11.00 Ordinær generalforsamling
Kl.12.30 Frokost (tilmelding)
Kl.13.30 Jubilæumsfest
Blandet program med talere og indslag
Jens Kristian Lings
Søren Dosenrode m.fl.
Kl.17.00 Kort andagt i Vedersø Kirke

Alle er velkomne. Frokost (tilmelding senest 03. september), kaffe og brød kan købes. Nærmere informationer følger på Munkiana.dk.

Generalforsamling afholdes i Kaj Munks Præstegård i Vedersø kl. 11-12
Efter generalforsamlingen er der mulighed for frokost og at deltage i jubilæumsfesten. Forslag sendes til formanden senest 01. september. Endelig dagsorden på www.munkiana.dk

Tilmelding på cgrund@ikp.aau.dk eller tlf. 2311 8162.

En hilsen fra bestyrelsens nyeste skud på stammen

Af Anne Marie Munk Sørensen

Mit navn er Anne Marie Munk Sørensen, og jeg er det nyeste medlem af bestyrelsen.

Jeg er 27 år gammel og bosat i Aarhus, hvor jeg har boet de seneste 7 år i forbindelse med min uddannelse ved Aarhus Universitet.

Jeg begyndte på teologistudiet i sommeren 2015, og blev i foråret 2021 færdiguddannet Cand.theol.. Jeg har siden da gennemført Pastorseminariet, og er nu på udkig efter det rette præsteembede.

Under min studietid har det særligt været fordybelsen i de Nytestamentlige skrifter som har haft min interesse, da jeg synes det er vigtigt som præst at kunne finde frem til deres dybere mening, også i et nutidigt perspektiv. Denne interesse mandede ud i mit Speciale, som omhandlede kærlighedens betydning for forståelsen af Paulus' teologi og menighedsforståelse, og om hvad dette betyder i forhold til den måde vi er kirke på i dag.

Herudover har religionsfilosofien også haft min interesse, og den har givet mig anlæg til refleksioner over livet og fået mig til at stille spørgsmål både til mig selv og til andre, om livets store spørgsmål. Under min tid på Pastorseminariet er det særligt arbejdet med sjælesorg og undervisningen af børn og unge, som har haft min største interesse.

Min interesse for Kaj Munk begyndte allerede inden jeg påbegyndte min teologiske uddannelse.

Jeg fandt i min tidlige ungdom ud af, at jeg er fjernt beslægtet til ham - og det var det, som satte gang i min fascination.

Jeg håber at kunne bidrage med teologiske såvel som almenmenneskelige perspektiver i forhold til studiet af Kaj Munk, og jeg glæder mig til at lære endnu mere om ham og om hans liv og virke.

En rørende og minderig højtidelighed på Hørbylunde Bakke den 5. maj 1945

Af Jon Høgh

1.

Før Kærshovedgård ved Bording i Midtjylland i marts 2016 blev omdannet til udrejsecenter, havde det været et åbent fængsel, hvor de indsatte kunne gå og komme tilbage, ikke som det passede dem, men efter ganske nøje nedskrevne aftaler, som skulle holdes til punkt og prikke. Fangerne havde ikke gjort sig skyldige i, hvad vi vil kalde alvorlig kriminalitet; de var såmænd nogle ganske skikkelige og rare mennesker, men de kunne ikke holde sig fra småkriminalitet, når de var på fri fod, og derfor var de flere gange straffede. Kærshovedgård havde plads til 100 indsatte.

Tirsdag den 4. januar 1944 kørte en bil af mærket Opel med tyske nummerplader sent om aftenen igennem Bording. Trods snedækket på hovedvej A15 kørte den med høj fart. Han, der sad bag rattet, havde lige så meget blikket rettet mod sidespejlene som mod forruden og kørselsretningen. Det havde han, fordi han var nervøs. Han tænkte, at Opelen kunne være forfulgt af dansk politi.

Det var der god grund til. Bilen havde allerede tilbagelagt mange kilometer, rundt regnet 80. Den kom direkte fra Vedersø Præstegård, og på bagsædet sad Kaj Munk. Nogle kilometer længere fremme ad hovedvejen standsede bilen på Hørbylunde Bakke; Munk blev bedt om at stå ud. Så lød nogle revolverskud, og derefter kastede nogle mænd ham ned i vejgrøften.

I hæsbælende fart forlod de stedet.

Dagen efter kom murer Anthon Sejthen fra Silkeborgsiden trækkende sin cykel op ad højdryggen. På bakketoppen så han til sin rædsel, at der lå en død mand i højre vejgrøft. Uden nu at tænke videre over at vejen var sneglat, sprang Sejthen på sin cykel og kom ned til Pårup Kro, hvorfra han ringede til læge Kronholm i Engesvang og fortalte om sit uhyggelige fund. Kronholm sagde, at han straks ville komme, og at Sejthen skulle cykle tilbage til fundstedet, hvad han også gjorde.

Snart efter vrimlede det med politifolk og ambulanceredde på Hørbylunde Bakke. Kaj Munks lig blev ført til Silkeborg Sygehus, hvor det blev obduceret. Herfra kørte Kaj Munk den 6. januar i rustvogn igennem Jylland til Vedersø, hvor han blev begravet ved kirkens korlørdag den 8. januar.

Nogle dage efter drabet nedrammede skovarbejder Laurits Thøgersen efter Sejthens anvisning af stedet et simpelt trækors fremstillet af en granrafte og en tværstiver for at afmærke gerningsstedet.

2.

I foråret 1945 gjorde fængselsbetjent, senere viceinspektør og inspektør ved Horsens Statsfængsel, Arne Frederiksen, tjeneste på Kærshovedgård.

Om aftenen fredag den 4. maj 1945 sendte BBC som sædvanligt nyheder om krigens gang til Danmark klokken 20.30. I slutningen af udsendelsen lød frihedsbudskabet ved speakeren Johannes G. Sørensen også for betjenten og de indsatte: ”I dette øjeblik meddeles det, at Montgomery har oplyst, at de tyske trop-

per i Holland, Nordvesttyskland og Danmark har overgivet sig.”

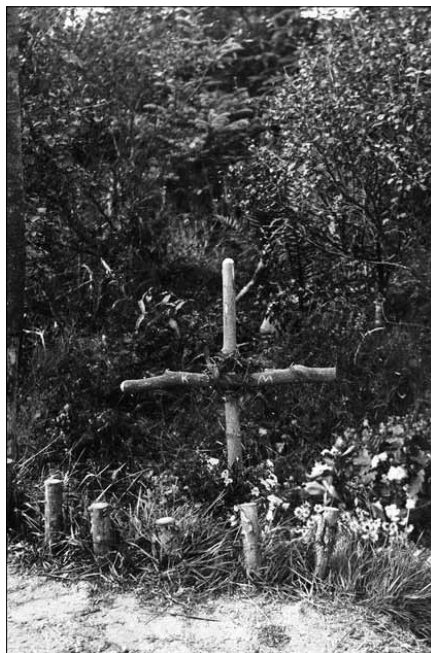
Arne Frederiksen fortalte senere, at de indsatte var ved at gå i seng i den store fængselsbygning, men efter den glædelige meddelelse, som straks blev gentaget, forlod al træthed dem. De hev atter selerne over skuldrene, og uden at tænke på deres egen ufrihed i et dansk fængsel råbte de spontant og nærmest som i frydeskrig og i kor: ”Leve friheden! Vi er frie!”

Fængselsbetjent Arne Frederiksen får ordet, sådan som han er refereret i Jydske-Vestkyst den 5. maj 2021: ”Det blev en vidunderlig aften og nat med ekstra kaffe og tobak, der havde været gemt væk til netop denne befrielsesdag, som vi alle havde ventet på så længe. Der blev sunget et utal af danske sange, råbt hurra utallige gange, holdt masser af taler af fangerne, både morsomme, bevægende og rørende, og det endte sågar med, at én af fangerne mod slutningen stod op og motiverede et leve og hurraråb for det danske fængselsvæsen!”

Dagen efter, den 5. maj 1945, kom en lille af fangerne selv udpeget delegation og bankede på fængselsbetjentens kontordør. De fortalte ham, at der var noget, som de gerne ville:

”Efter anmodning fra de samme fanger spadserede vi i samlet flok den 5. maj de 15 kilometer ud til Hørbylunde Bakker ved Silkeborg til det enkle træ Kors ved landevejen, der markerer det sted, hvor Danmarks store digterpræst, Kaj Munk, var blevet snigmyrdet af tyskerne. Store smukke, friske buketter af de første forårsblomster fra grøfter og marker lagde fangerne på og omkring trækorset.

Det var en betagende oplevelse at se disse lidt ældre og også hærgede mennesker stå der omkring korset i dyb bevægelse og andægtige, mens én af dem trådte helt hen til trækorset, lagde sin hånd næsten ømt og kærtegnede på det og sagde lavmælt og ægte: ”Tak, Kaj Munk. Du var én af de store, der var med til at give os friheden tilbage!””

En nøgen og udgøet granraffe, der hælder lidt til siden, med en påsat vandret rafte for oven, i en grøft på Hørbylunde Bakke. Jeg tror ikke, at et menneske kan få et smukkere mindesmærke

Muntre historier

Ved Jon Høgh

Der er fortalt mange muntre historier om præsten og digteren Kaj Munk. Sandhedsværdien af anekdotiske historier er sjældent særlig stor, men når levende, historiske personer – selvfølgelig foruden hovedpersonen selv – omtales og sættes i forbindelse med handlingen, må man vel have lov til at være så naiv at tro på, at historien virkelig er sand og ikke bare fortalt. Den første, som nu skal fortælles, er sand. Det ved jeg, fordi Lise Munk har bekræftet, at historien har fundet sted ikke længe efter, at hun og Munk var blevet gift i 1929.

Dagliglivet i præstegården

Vedersø er jo en lille landsby, hvor alle i sin tid kendte hinanden – eller nok rettere vidste, hvor hvert enkelt individ hørte hjemme. I sådan et lille og snævert landsbysamfund sker der sjældent voldsomme og revolutionerende begivenheder, som er værd at beskæftige sig med og snakke om. Det skulle da lige være, hvis der var småfolk på vej, som man sagde, når man blev opmærksom på, at den og den kvinde var med barn.

Sådan en snak tog til i styrke, hvis familien i forvejen havde ualmindeligt mange børn, hvad dog ikke var unormalt i hine tider, eller hvis familien sad hårdt i det, og, efter folkesnakken, havde modtaget lidt offentlig julehjælp eller anden hjælp. Så blev mangan Vejse-kvinde lige så effektiv som Trine Skelby i 'Havet og Menneskene', der er skrevet i 1929, året for Lise og Kaj Munks indgåede ægteskab. Sådanne kvinder som Trine kaldte

Munk mølkuglekjolekonerne. Han kunne ikke døje dem, og Trine spidder han med sin digterpen, fordi hun er smiskende nysgerrig efter nyt stof til udbredelse af sladder. Koner som hende ser alt og mere til. Også det, der ikke er, for landsbysladderen kom snart til at dreje sig om det unge præstepar, men slet ikke om, at de skulle have barn, men om det modsatte! Ja, og så om hvordan livet i præstegården levedes.

Det vidste mange meget om uden at vide noget som helst. Der sladredes med omvendt fortegn: 'Det er da underligt, at der ikke snart kommer småfolk i præstegården. Bare han eller hun ikke fejler noget, så de ikke kan få børn'.

En skønne dag, hvor snakken havde gået over lang tid, fik Munk lov til af købmand Skytte på butikens disk at ophænge en indbydelse til et diskussionsmøde i forsamlingshuset over emnet 'Dagliglivet i Vedersø Præstegård'.

Mødet var fastsat til at skulle finde sted en hverdagsaften klokken 20. Der kom mange mennesker; da den store sal var fyldt, blev der åbnet til den tilstødende lille sal, der også fyldtes af interesserede bønder, fiskere og deres hustruer, der nu havde fået chancen for at få viden om det, som de ellers var så gode til at udbrede sig om.

Men Lise og Kaj Munk var endnu ikke ankommet klokken 20, og mødet kunne ikke så godt begynde uden dem.

Købmand Skytte foreslog så, at der blev sendt bud til præstegården for at høre, om der var kommet noget i vejen. Men der var ikke noget i vejen, og så spurgte udsendingene forsigtigt, om Munk havde glemmt mødet. Nej, det havde han ikke, sagde han og tilføjede, at han havde erfaret, at der var mange, mange, som vidste

meget, og hvis de nu alle lagde deres viden sammen, så ville man sikkert og vist kunne danne sig et billede af, hvordan livet levedes i præstegården, og når hverken han og Lise var til stede, så kunne de jo bare tale helt frit ud om tingene med hinanden.

Munk udtrykte altså, at mødet ville gå meget bedre uden præsteparrets tilstedeværelse, og det meddelte udsendingene forsamlingen, da de nåede tilbage til forsamlingshuset med en fyldt storsal og lillesal.

Penge og moral

Kaj Munk var en god ven af pastor Wellejus, der var sognepræst og en tid også provst i Korup-Ubberud Sogne ved Odense. Venskabet mellem Munk og pastor Wellejus gjorde, at det i 1943 let lod sig gøre at arrangere et møde med Kaj Munk som taler på Slukefter Kro.

Efter at mødet var blevet bekendtgjort i Fyens Stiftstidende, nedlagde den tyske kommandant i Odense forbud. Kaj Munk, der var pålagt censur, måtte ikke tale. Det problem mente Munk var let at løse, og han foreslog, at man annoncere på ny, men med en anden taler, der under hånden skulle have at vide, at han skulle fatte sig i korthed. Efter sit korte indlæg blev ordet givet frit, hvorpå Kaj Munk kom med et meget langt indlæg, som var et foredrag værdigt.

Efter mødet inviteredes Munk til kaffe med sammen med menighedsrådet. Over kaffen diskuteredes værnemageri, der er betegnelsen for den indtægt, som en dansker under besættelsen havde ved handel med eller arbejde for værnemag-

ten, Tyskland. Munk fortalte blandt andet om det store bunkersbyggeri i Vedersø Klit og langs den jyske vestkyst i det hele taget, som i stor stil blev foretaget af lokalbefolkningen. Men han understregede også, at han havde forståelse for, at den fattige arbejdsmand så sit snit til at skaffe sig føden på den måde, men de velbjergede bønder, som i forvejen tjente masser af penge ved at sælge deres kød og ost og smør og æg til tyskerne, havde han ingen forståelse for.

Til sidst fortalte Munk om en aften på hotellet i Vedersø Klit, hvor han havde diskuteret samme emne med en af sognets storbønder. Kaj Munk havde da kaldt bondens adfærd for umoralsk. Hertil replicerede bonden: 'Ja, ja, pastor Munk, moral er jo ét, penge noget andet!' Kaj Munk reagerede straks! Han trak sin tegnebog frem, fandt en 100-kronerseddel, som han rakte bonden med ordene: 'Så sover jeg hos din kone i nat'.

Apropos tyskerne i Danmark under besættelsen! Under en prædiken i Vedersø Kirke talte Kaj Munk om løggen. Han sagde, at det var meget slemt at lyve, og at den, der løj, fortjente at få en klumpfod. Der må have siddet en tysker på kirkebænken i Vedersø, for næste dag kaldtes han til Esbjerg for at stå til regnskab for ordene om løggen og klumpfoden. Kommandanten sagde til Munk, at det var en meget dristig udtalelse. 'Ved De ikke, at dr. Goebbels har klumpfod?' spurgte han. 'Jo', svarede Kaj Munk, 'men jeg vidste ikke, at han løj'.

På vej til himlen

I sine første år i Vedersø havde Kaj Munk i perioder ikke pige i huset. Han klarede selv en nødtørfvig rengøring og lidt madlavning, hvis han ikke var inviteret op i skolen, hvor han hos lærerfamilien Fjelking nød mange dejlige aftenmåltider.

I sådanne perioder, når han havde gæster, trådte en ældre kvinde i sognet til.

En aften havde præsten samlet mange unge karle i præstegården, og efter måltidet kom en bestemt salme til diskussion, hvor der opstod uenighed om salmens ordlyd. Det fik Kaj Munk til at foreslå, at

den ældre kvinde, som nu stod ved opvasken, skulle kaldes ind, fordi han var sikker på, at hun kendte salmen. Hun var stærk i både salmebogen og Bibelen.

Hun blev så kaldt ind, og Munk spurgte hende, om hun ikke ville fremsige salmen. Spørgsmålet gjorde kvinden benøvet og nervøs, og hun svarede, at det ville hun ikke så gerne. Munk sagde så til hende: 'Skulle en ældre pige som du ikke være så meget længere fremme på vejen til himlen end vi unge knægte, at du kan den salme udenad?'

Det gjorde åbenbart indtryk, for, stående i døren med våde opvaskehænder, gav hun salmens ord, vers for vers, og gik tilbage til køkkenet.

En islandsk Kaj Munk i Vedersø Kirke Skuespillere fra Island på besøg 29.juni-1. juli 1987

Af Inger Mehring

»Yderst mod norden lyser en ø klart gennem isslag og tåge«, skriver den norske digter A. Munch i 1846 om sagaøen Island. At det lys stråler lige klart næsten 150 år senere, fik Vedersø fornylig beviser på, da et islandsk dramastykke om en anden munk, digterpræsten Kaj Munk, opførtes i kirken her.

Derved opfyldtes et brændende ønske for de islandske skuespillere, ikke mindst stykkets ophavskvinde, skuespiller og sceneinstruktør Gudrun Ásmundsdóttir.

Stykkets udgangspunkt er den nytårsprædiken, Kaj Munk holder umiddelbart før sin død, hvor han beskæftiger sig med det at gøre noget urigtigt, når omstændighederne ikke ligefrem tvinger en dertil. Derfra går handlingen tilbage til hans barndomshjem hos sin mor, senere hos plejeførelserne og som præst i Vedersø, et tidsforløb, han selv skildrer så følelsesfuldt i erindringerne »Foraaret saa sagte kommer«. Til sidst ses hans bortførelse ved de tyske håndlangere og gensynet i himlen med hans mor, en skæbne, han selv er overbevist om vil blive hans lod.

Når Gudrun Ásmundsdóttir er grebet af Kaj Munks tanker, som hun først stifter bekendtskab med i biskop Sigurbjörn Einarssons oversættelse af hans prædikener, der besynderligt nok i den islandske udgave er illustreret med billeder fra familielivet i Vedersø Præstegård, er det Munks udtryk for den dybe forbindelse

mellem Gud og fædreland, som han er villig til at ofre sit rige familieliv for, der fænger. Tanker, der kan omsættes til det Island, der efter sin selvstændighed i 1944 nok har vanskeligheder med i sin strategiske beliggenhed at bevare sin identitet mellem stormagters pres. Gudrun kender sine landsmænds fædrelandsstolthed og deres stærke gudsforhold, men også fristelsen til at gå på akkord med sig selv i forholdet til andre.

Siden premieren på Kaj Munks dødsdag den 4. januar under overværelse af Lise og Arne Munk i Islands største kirke, Hallgrímskirkju, som det tog 40 år at bygge, fremføres det 36 gange. Kaj Munks tanker i den islandske version begynder at møde interesse, også udefra. Der kommer tilbud om gæsteoptræden fra Danmark og Sverige.

Den 25. og 26. juni spilles det i Vartov Kirke i København og den 28. juni i Malmø mod en entré af 70 kroner. Stykket får en fin modtagelse af publikum og dagspressen med foromtale og anmeldelser.

De islandske skuespillere er i Danmark, men Vedersø er drømmen - er der interesse for det dér, og kan kirkerummet benyttes? - Gudrun og en tekniker kommer til Vedersø mellem forestillingerne i København og Malmø.

Kirkerummet kan benyttes. Vanskeligheder kan overvindes. Virkeliggørelsen af en drøm er indenfor rækkevidde. Da menighedsrådet så tilbyder at sørge for logi og forplejning under opholdet i Vedersø, er en islandsk Kaj Munk i Vedersø Kirke en realitet. Forestillingen bliver således en gave til sognet.

3 dage til at arrangere en invasion på 32 mennesker, voksne og børn iblandt, og så i skoleferien! Der skal handles og det hurtigt. Som utallige gange bekræftet svigter Vedersøboerne heller ikke nu. Gæstfrie hjem tilbyder sengepladser, flere end der er brug for. Måltiderne skal indtages hos Hanne og Arne Munk i »Fredskilde« i Hug.

Vedersø's uundværlige Elly træder til. Udgifterne dækker menighedsrådet.

Ja, det vil nu sige, at det egentlig er en handling, som Kaj Munk foretager sig i 1924, der resulterer i, at han står i sin kirke i 1987 i en islandsk udgave.

Det forholder sig nemlig således, at i 1924 sker der et skibsforslis ved vestkysten syd for Vedersø. Et ægtepar, kaptajnen og dennes frue, driver i land ved Vedersø, hvor de derboende sørger for en værdig begravelse på kirkegården.

I taknemmelighed sender det tyske rederi 100 kroner til sognets daværende sognepræst, Kaj Munk, der indsætter beløbet i sparekassen i Stadil med henblik på en senere udbetaling til et værdigt formål. 63 år står pengene urørte på kontoen og trækker renter. De oprindelige 100 kroner bliver til 3900 kroner.

Menighedsrådsmedlemmerne er enige om, at et ædlere formål end virkeliggørelsen af Islands gave i Kaj Munks navn og tanker findes næppe.

Som sagt, så gjort. Gæsterne er indbudt. Gæsterne accepterer. I København forsøges det at leje minibusser til rejsen tværs over Danmark, men på grund af ferietiden lykkes det ikke. Så ud at se med DSB på grupperabat. Godt trætte, men alligevel oplagte, dukker islændingene op på Ulfborg Station mandag aften.

En minibus fra Pouls Busser i Hover

er bestilt til afhentning ved toget og turen til Vedersø, hvor det islandske flag smælder rødt, hvidt og blå for den karske vestenvind i det let disede vejr som en hjemlig og festlig velkomst. Flaget er udlånt til pastor Chr. Overgaard fra Hotel Fjordgården i Ringkøbing, hvis islandske gæster har måttet undvære det.

Bussen kører fra værtshjem til værtshjem. Der er afset tid til at træffe hinanden og få lejlighed til at nette sig, inden alle samles til spisning. At der er noget særligt i gære anes, idet Dannebrog vajer hos værtsfolk og i sognegården.

Første stop er »Nørreris«, centralt liggende med udsigt til kirke og sø. Ebba og Johannes Lerche står i døren, da bussen standser. Her stiger Kaj Munk, den islandske skuespiller Arnar Jonsson, hans kone og deres 4 børn ud. Fru Lise, der spilles af Ragnheidur Tryggvadottir, bor også her sammen med sin mand, Jon Hjartarson, der har rollen som Peter Munk, og parrets 2-årige søn.

Bedstemor Trine, Edda Gudmundsdottir, fungerer også udenfor scenen som en slags bedstemor for de mange medrejsende børn, så naturligvis indkvarteres hun også her.

Videre mod Vedersø går det til præstegården ved kirken, hvor lydtekniker Margret Gudmundsdottir indkvarteres hos sognets præst, og til Tarp, hvor der gøres holdt ved en rigtig dansk bondegård med dyr. Her bor Herdis og Anders Susgaard. De er værter for de to brødre Ivar Ørn Sverrisson og Dadi Sverrisson, der begge har roller som Kaj Munk som barn. Her bor deres mor, Elin Edda Arnadottir, også.

En yderligere sensation er, at hunden har lige fået hvalpe, hvad der skønnes på, når

man kommer fra Reykjavik, hvor hunde er bandlyst.

Henrivende Helena Johannsdottir - balletdanserinde ved Nationalteatret - der er Kaj Munks mor, Mathilde, og med et skælmsk blik i øjnene præsenterer sig for hans næsten jævnaldrende børnebørn: »Ja, jeg er så jeres oldemor«, bor hos Annemarie Bøggild. Der bor også Helga Stephensen, der optræder i flere roller, med sønnerne Stephan Gudmundsson og Thorsteinn Gudmundsson, der lige har fået studentereksamen, vil være skuespiller og medvirker i stykket og ved teknikken.

Kaj Munks rigtige far, Carl Emanuel Petersen, Andri Örn Clausen, der også er en af de tyske håndlangere, er indkvarteret hos købmand Henry Bøgesvang og fru Karla. Der bor også Hallmar Sigurdsson, der spiller Viggo Thornvig. Hos Nelly og Kaj Krogh bor Reinhold Richter, der er Schwerdt, nazisten.

Når Thorbjørg Danielsdottir og hendes mand, Ingfró, indkvarteres hos Lise Munk, er det en genvisit for de festlige dage i Island, hvor Thorbjørg var Arnes og fru Munks værtinde. Hos Hanne og Arne Munk bor instruktøren, Gudrun Ásmundsdottir, der også spiller Marie Munk, manden, Kjartan Gudmundsson, og sønnen, Ragnar Kjartansson, der er med i stykket som en af Munks unge venner. Karl Gudmundsson, der optræder i flere roller, bl.a. som lærer Wested, Kaj Munks lærer, bor også dér.

Der er ikke grund til bekymring, når det praktiske er lagt i hænderne på Elly. Snart fyldes de små stuer i »Fredskilde«, hvor der tænkes om to lange, festlige borde

og andet, der er lånt vederlagsfrit fra sognegården på grund af begivenhedens art og afhentet i købmandens kassevogn. Der er afsætning på Ellys karbonader og rombudding, som aftenens menu lyder på. Arne byder velkommen, og Gudrun Ásmundsdottir siger en tak for den personlige imødekommenhed, der strømmer imod dem.

Dejligt ville det være, hvis sengen var det næste sted, ikke mindst sidste aften forestilling i Malmø og dagens rejse til Vedersø taget i betragtning, men kun få får det ønske indfriet. Arbejdet venter i kirken. Der skal bygges scene. Lokale håndværkere bistår. Elektriker Niels Erik Poulsen og bygmester Karl Pedersen tages med på råd og udlåner værktøj og lamper. Der skal øves, så skuespillerne er fortrolige med scenen og kirkerummet. Ud på de små timer bliver det, før lyset slukkes, og den gamle Sankt Sebastians Kirke kan slumre ind.

Tirsdag morgen er de atter utrætteligt i gang. Intet bliver overladt til tilfældigheder. Middagen og frokosten slås sammen til et tidligt eftermiddagsmåltid, for en skuespiller optræder helst med slunken bug.

Teater i Vedersø Kirke! Sprænges rammerne? Meget er sket i tidens løb, men dette er ikke set før. Vil folk komme?

Ved syvtiden, en time før forestillingen, indfinder de første tilskuere sig. De optrædende har omdannet kapellet til påklædningsværelse og blander sig med publikum på kirkegården, hvor flere og flere strømmer til. Kirketjener Ingrid Larsen viser tilrette.

Udenfor kirken i den lyse sommeraften: Ragnheidur Tryggvadottir (Lise Munk) med blomsterbuketten, »Yrsa«, Gudrun Asmundsdottir og TV-folkene

Tilskuerskaren øges. Flere kommer læn- gere fra, men flest er der fra sognet selv. Mange har kendt Kaj Munk personligt. Dr.theol. Niels Nøjgaard, vennen og kol- legaen, vor største Kaj Munk-kender og den, der begravede ham, er kommet fra Odense. Nabokonen, præstegårdsfor- pagterens kone, Petra Bertelsen, er der, og bagerst i kirken sidder såmænd Vig- go Thornvig på trods af, at han lige er hjemsendt fra sygehuset i Ringkøbing.

En begivenhed af en sådan art nyder den lokale presses bevågenhed, og det is- landske TV har lånt teknikere fra Dan- marks Radio, der skal optage en udsen- delse til islandsk TV.

Udenfor våbenhuset venter Lise, Ragn- heidur Tryggvadottir, på den Lise, som hun forestiller. Hun holder en buket bleg- røde roser i hånden. Tanken er, at Arnar

Jonssons lille pige, der skal spille Yrsa, skal overrække buketten. Alligevel bliver det fra Lise til Lise, der kommer fra sin mands gravsted, hvor der er lagt buketter i de islandske farver. Arm i arm går de to Liser ind i kirkerummet. Der er kun få siddepladser tilbage i tværskibet.

Inden forestillingen begynder, byder sog- nepræst Chr. Overgaard velkommen og bringer en hyldest til den ånd, som ned igennem tiderne og også i dag strømmer mod syd fra sagaen.

Arnar Jonsson som Kaj Munk fængsler sit publikum fra første øjeblik. Hand- lingsforløbet er så bekendt, at publikum er intenst med, røres, ler, forarges og en- gageres, som om det slet ikke er på is- landsk. Når der kan fås så meget ud af det ved ikke at forstå, hvor meget mere må det så ikke være værd, dersom replik-

kerne ikke går tabt, tænkes der. Men hyl-
det bliver de islandske scenekunstnere
med vedvarende bifald for en personlig
betagende oplevelse, som længe vil leve
i de tilstedeværendes bevidsthed.

Optræder en scenekunstner gerne sulten,
så er natmaden en herlig afslutning på en
aften. Lise Munk inviterer de optrædende
og deres værter op i præstegården, hvor
stemningen er høj, og islændingene af-
slører, at det danske sprog ikke er glemt
på sagaøen.

Thyra Johansen, der var ung pige i præ-
stegården den tragiske januarnat, tyskerne
hentede Kaj Munk, giver en håndsræk-
ning. Det gør også Alma Graversen, der
er konfirmeret af Kaj Munk og senere
ung pige i huset hos Fru Munk.

Aftenen er imidlertid ikke slut for islæn-
dingenes vedkommende. Der skal ryddes
op i kirken. Thyra sørger for, at der kom-
mer et par termokander varm kaffe der-
op, og med udsigt til, at i morgen kan der
soves længe, er de ikke så mistrøstige
endda.

Tid til at se omegnen har der naturlig-
vis ikke været, men der rådes bod på
det forsømte. Pouls Busser er lejet til en
udflugt langs med klitterne og Nissum
Fjord til Trans Kirke, mindstenen over
Kaj Munk på Pip Op ved Linde og af-
slutning i Munkfamiliens jagthus »Lok-
kelykke«, hvor der serveres en let forfrisk-
ning. Under køreturen underholder de is-
landske gæster med sange.

Inden udflugten er der afset tid til et
besøg i Vedersø Præstegård, som der
ikke har været lejlighed til at se i dagslys
på grund af travlhed. Med pastor Over-
gaard som turleder drager flokken til fods

Lise Munk og Ivar (drengen Kaj Munk) på
gårdspladsen i »Fredskilde«.

fra »Fredskilde« forbi Trankjær gennem
Mølle bjergene, hvad der i sig selv er en
stor oplevelse, da Island ikke har skove,
til præstegården.

Netop som de kommer ud af skoven,
kører en svensk bus fra Trelleborg ind
med 25 rejsedeltagere, af hvilke flere så
det islandske dramastykke i Malmø den
foregående søndag. Et pudsigt træf, en
verden så stor og dog så lille. Side om
side, blandt hverandre, går svenskere og
islændinge ind i præstegården og ned i
haven i fælles hengivenhed for Nordens
skjald Kaj Munk, der i sit digt »Saml dig,
Nord!« få år før udbruddet af 2. verdens-
krig skrev en opfordring til et forenet
Norden, nok selvstændige lande med en
fælles nordisk, åndelig front:

*Saml dig, saml dig til eet Rige,
find dig selv nu, Nord!
Du har Ret og Pligt at sige
Verden mangt et Ord.
Højt fra Roalds Fjord i Norge
ned til Thyras Vold,
over Byer og Bønderborge
Skjalden slaar paa Skjold:
Saml dig, saml dig, Sverige, Norge,
Danmark, Finland, Isafold!*

Kaj Munk digte 1938

Mindeord over Inger Solvejg Munk/ Inger Mehring

*Af Svend Aage Nielsen,
Kaj Munk-forfatter*

Næst yngste barn af Lise og Kaj Munk, døbt Inger Solvejg Munk har fået fred den 9. januar i USA i en alder på 85 år.

Hun blev født den 17. maj 1936. Hun blev døbt med to fornavne, Inger efter Inger i Ordet, Solvejg, fordi hun - til sin fars glæde - blev født på Norges nationaldag.

Hun var kun 7 år, da hendes far blev hentet den 4. januar 1944 - og brutalt dræbt nær Silkeborg af en Gestapogruppe fra besættelsesmagten. Hun udtrykte da, hvor fejt det var, at de kom fire mod en - og hun delte smerten over tabet af sin far med sin familie.

Hun lod sig uddanne som journalist. Lise Munk fortæller om hende i bogen: Lise Munk: "Hun er den af mine børn, der ligner mig mest. Solvejg er oprøreren, og har en fantastisk retfærdighedssans." "Hun har karakter", sagde hendes far om hende. Hun nåede at få et stærkt forhold til sin far. I overført betydning beholdt hun ham i hånden livet igennem.

Note 1. Lise Munk videregav til mig Solvejgs glæde over, at min første Kaj Munkbog i 1984 blev udgivet med et foto af Solvejg med sin far i hånden - ved Vedersø Kirke.

Selv om hun gennem sit ægteskab endte i USA, fulgte hun nøje med i det, der skete her i Danmark og her på hendes fødeegn.

Hun udtrykte stor taknemlighed over mindegudstjenesten for hendes far i Maribo Domkirke 50 år efter drabet på ham i 1994. Ligesom Lise Munk og hendes børn Yrsa, Arne og Mogens Munk gjorde det sammen med flere af Lise og Kajs svigerbørn og børnebørn.

Her var det en stor glæde for dem alle, at Dronning Margrethe ønskede at deltage.

Taknemlige udtryk gav hun også for mindegudstjenesten i Toreby Kirke til markering af 100 året for Kaj Munks fødsel i 1998. Den blev så mindeværdig, fordi den tyske ambassades kulturattaché, Boris Ruge, gerne ville deltage. Derved blev den til en enestående forsoningsgudstjeneste, hvor Boris Ruge takkede Arne Munk for sin forsoningshilsen - og hvor Mathilde, Hanne og Arne læste Kaj Munk tekster i koret.

Note 2. Hun mindede mig også taknemligt om, at det var på mit initiativ, at der blev holdt mindegudstjeneste i Lund Domkirke 60 år efter drabet på Kaj Munk i 2004, hvor en prædiken af Kaj Munk blev læst op.

Vi har set og samtalt med hinanden i Vedersø Præstegård. Desuden har vi udvekslet mange meninger via Facebook. Gang på gang imponerede hun mig ved at afdække, hvor godt hun fulgte med via Dagbladet Ringkøbing Skjern og i sin families liv.

Om hendes tid i USA fortæller hendes søn, Kim Mehring:

Min mor og far, William Charles Mehring mødtes i foråret 1959, da hun var journalist for Det Berlingske Hus, og han var ansat på den amerikanske ambassade. Han var Chief Warren Of-

Livet gad jeg ønske jer

ERINDRINGER OM, TALER AF OG BREVE FRA KAJ MUNK

Ved Svend Aage Nielsen

ficer. Derefter flyttede hun med ham til USA. Her blev han ansat i Pentagon i Washington. Her var Inger Mehring optaget af at kunne gå ud at handle for måske at møde Jacqueline Kennedy. Det var i årene, hvor terrortruslen ikke føltes så nærværende.

Næste stop for dem var to år i Cameroun. Fra 1967 var de stationeret i Stuttgart. Ni måneder efter blev Kim født, den 6. oktober 1967. Det blev fejret af dem alle tre ved et besøg i Vedersø Præstegård hos mormor Lise. Det førte til et længere ophold i Gentofte fra 1968 til 1981.

Derefter gik det igen til USA, hvor de valgte at bo i Wyoming. To år efter døde Kims far.

I 1985 kom Lise Munk på besøg hos dem i USA, hvor hun besøgte sin svisgersøns grav.

I 1990 fik Inger sin universitetsgrad i Political Science.

I 2008 besøgte mor og søn Hawaii som den sidste af alle USA's 50 stater.

Fra 2009 boede hun i Arizona for der at være tættere på sin søn og svigerdatter, Lisa A. Riley.

Kim slutter sin fortælling: "Jeg savner min mor... hun hviler nu hos min far i Cheyenne i Wyoming."

Hun levede et rigt liv og fulgte med både her og der. Det indebar også denne gensidighed: To besøg hos hende - som fæster - af Mathilde Munk.

Note 3. For få år siden bad Inger mig om at skrive mine minder om hendes storebror, Helge. Hun ville opfylde et ønske fra hendes mor om også at få ham værdsat - som handicappet. Det må have været hende en glæde, at hun nåede at opleve, hvordan handicappede blev værdsat i Dronningens nytårstale, 2021.

Note 4. I efteråret 2021 fremsatte hun det ønske, at min seneste bog bør udkomme i USA: "Kaj Munk: Jeg beder virkelig meget undskyldte," udgivet på Aalborg Universitets Forlag, 2014. Måske fordi jeg får omtalt både Kaj Munks barndom, ungdom og manddom i bogen? Anmeldt af Claus Grymer i Kristeligt Dagblad den 19. december 2014.

Ikke uforståeligt røbede hun sin arv efter begge sine forældre, da hun i Dagbladet Ringkøbing Skjern "sprang ud" som tilhænger af daværende præsident Donald Trump. Ligesom hendes fars holdninger må hendes ses i samtidens kontekst. Ingen af dem kan det siges om, at de stod alene med dem.

Her skal det siges:

Æret være Inger Solvejg Munks/Inger Mehrings minde.

Munk som boganmelder - det kreative menneskes afhængighed af inspiration

Af Jette Vibeke Damsgaard Madsen

Forfatteren Jette Vibeke
Damsgaard Madsen

I 1936 havde Munk et bijob ved siden af sin præstestilling i Vedersø, idet han blev hyret som boganmelder ved *Nationaltidende*¹. Avisens chefredaktør Aage Schoch ville gerne have Munk til at indgå som en af de ”prominente Sagkyn-dige” som anmeldte bøger i avisen, efter at den tidligere anmelder professor Hans Brix var gået over til B.T.²

Samarbejdet var ikke uproblematisk, for Munk havde tilsyneladende svært ved bestillingsopgaver, blækket flød, når han var inspireret, og var han ikke det, ja, så kom der ikke så meget fra ham. Det var derfor især de bøger og skuespil, han selv udvalgte, der kom skriverier ud af, hvori-mod det kneb lidt mere, når han fik pålagt opgaver fra avisen.

De bøger Munk selv valgte handlede om jøderne, Indre Mission, reformationen og Den Katolske Kirke. Derudover skrev han om anmelderen Hans Brix’ bog *Analyser og Problemer*.

Når samarbejdet trods alt fungerede, var det formentlig en kombination af Munks friske, fyrige pen og Aage Schochs velvilje, som indebar, at Munk stort set fik frie hænder til at skrive, hvad han havde på hjerte, også meget andet end anmeldelser. For Munk skrev sit hjerte ud, og det i en sådan grad, at da 1936 var slut, ville han ikke mere. Det havde været alt for omkostningsfuldt for ham, så Schoch skulle ikke regne med Munk i 1937.³ Alt dette ved vi, fordi Kaj Munk Forsknings-centret i 2021 erhvervede en omfattende samling af breve mellem Kaj Munk og chefredaktør Aage Schoch.

Anmelderen, som ikke vil anmelde

Det var i et brev den 15. januar 1936, at chefredaktør Schoch spurgte Munk, om han ville anmelde bøger i *Dagens Nyheder*.

Munk skrev tilbage, at han ikke brød sig om at ”anmelde” bøger, men han ville gerne ”skrive om bøger”. At anmelde var nemlig, for Munk, lig med at prostituere bøger. Det skrev han i sit svar til Schoch 17. januar 1936.

Med udtrykket ”at prostituere bøger” kan Munk mene det offentligt at stille bøger til skue til krænkelser, skam eller vanære.⁴ En anden mulighed er, at anmelderiet betød, at bøger blev skrevet med anmeldelser og salg for øje, og ikke med læseren og kunsten for øje, endeligt kan det handle om, at anmelderen udstillede bøger, for selv at opnå en økonomisk gevinst, og at han derved havde mistet ”kærligheden” til kunsten.

Sin modvilje mod anmeldelser udtrykte Munk allerede i en anmeldelse i *Socialdemokraten* i 1935, hvor han skrev:

Jeg er jo en Modstander af Anmelderiet, De véd dette med at behandle et Kunstværk med Karaktergivning og Eksamenholderi. Det er meget værdifuldere at drøfte med andre Mennesker nogle af de mange Indtryk, der gaar En gennem Hovedet saadan en stor Premiereaften.⁵

Han forklarede altså modviljen med, at kunstens værdi består i det indtryk den efterlader hos beskueren eller læseren, og derfor brød han sig ikke om det, vi i dag vel ville kalde smagsdommeri.

Schoch gav i sit svar Munk ret i, at ”professionelle Anmeldelser” ikke altid er af det gode, og han skrev, det ville være forfriskende, at bøger ikke blev anmeldt efter de gældende regler. Det var i øvrigt fint med ham, hvis Munk hellere ville kalde det ”at skrive om bøger”.⁶ Man fornemmer, at Schoch havde valgt Munk, fordi han kunne tilføje en friskhed, som gerne måtte bryde med de traditionelle rammer for eksempelvis anmeldelser.

Det, der betød noget for Munk i relation til bøger, var, om der var ”Næring” i dem. Det skrev han i sit første svar til Schoch.⁷ Derfor kunne han heller ikke skrive om bøger samme dag, som de udkom. Han ville være nødt til at gå og ”tygge paa et Værk”, for at finde ud af, hvordan det smagte ham. Han var ikke den distancerede anmeldertype, mere idealisten, som vurderede værker efter, hvorvidt de kunne mætte hans sjæl. Derfor var det så svært, nærmest umuligt, for Munk at skrive på bestilling, og derfor blev samarbejdet omkring ”boganmeldelser” også svært.

Den egenrådige Munk

Schoch præciserede i sit tredje brev den 23. januar 1936, at samarbejdet skulle foregå på den måde, at avisen ville sende Munk en forespørgsel, når de havde bøger til anmeldelse, som de mente særligt kunne interessere ham, og han var også velkommen til at sende forslag til bøger, han gerne ville anmelde.

Men da Munk den 9. februar 1936 sendte sin første anmeldelse med vedhæftet brev, handlede han dog helt på egen hånd uden forhåndsgodkendelse fra Schoch, selvom han godt var klar over, at avisen måske så stod med to anmeldelser af samme bog, hvis den allerede var givet til en anden, og det var den.

Schoch sørgede dog for at denne anden, som var den udenrigspolitiske redaktør ved *Nationaltidende* Peter de Hemmer Gudme (1897-1944), droppede sin anmeldelse til fordel for Munks.⁸

Men Schoch præciserede endnu engang i sit brev den 12. februar 1936, at Munk nok skulle aftale det med ham, inden han skrev noget fremover.

I korrespondancen ses det, at Munk og Schoch, i hvert fald i forbindelse med den fjerde bog, Munk skrev om, på forhånd havde en aftale, idet Munk i et brev den 12. marts 1936 rykkede for daværende minister Karl Kristian Steinckes (1880-1963) *Demokrati og Kultur* og fik den tilsendt med et brev fra Schoch den 17. marts. Kronikken med overskriften ”Samtale med en Minister” blev trykt den 9. april 1936.⁹

Om der forelå nogen aftale om de to foregående bogskriverier, som begge bragtes i marts, ses ikke af korrespondancen. Der er tale om bogen *Fra stille Aftener* af

museumsdirektør Frederik Poulsen, som Munk skrev om under overskriften ”En Københavnsk Kavalier”¹⁰ og bogdramaet *Skygger i Spejlet* af Poul Knudsen, omtalt af Munk under overskriften ”Plet”.¹¹

Vi ved derimod, at da Munk i august skrev en kronik på baggrund af det fjerde bind af professor Hans Brix' værk *Analysen og Problemer*, handlede han igen uden forudgående aftale. Den 17. juli 1936 skrev Munk, at han ”skal se at faa bixet en kronik sammen” om Brixes nye bog.¹²

Allerede dagen efter den 18. juli svarede Schoch, at de allerede havde en kronik af professor Rubow om bogen, så det var ikke nogen god idé. Men ikke desto mindre udkom Munks kronik om samme bog i *Nationaltidende* den 7. august 1936 under overskriften ”En overraskelsesmand”.¹³ Munk skrev altså om bogen, selvom Schoch ikke ønskede det.

Munks kronik den 20. november samme år om Thit Jensens *Stygge Krumpen* var også allerede anmeldt af Stangerup, da Munk sendte sine skrivelser. I underrubrikken til kronikken ”Ogsaa et reformationsskrift” forsvarede avisen denne dobbelte omtale med ordene: ”Kaj Munk skriver i denne Kronik om Thit Jensens store Roman „Stygge Krumpen“, der blev anmeldt her i Bladet paa sin Udsendelsesdag af Dr. Stangerup. Kaj Munk beskæftiger sig med den interessante Roman ud fra Synspunktet: „ogsaa et Reformationsskrift“.” Munk betragtede altså kronikken ud fra en helt særlig vinkel, som berettigede dens publicering.

At Schoch bragte Munks kronikker, selvom andre allerede havde skrevet om de samme bøger, siger noget om den

Aage Schoch, Chefredaktør på Nationaltidende, senere Dagens Nyheder.

værdi, Munk havde for bladet. Schoch gik langt for at bevare en god relation til Munk og fastholde ham som medarbejder ved *Nationaltidende*.

Jødernes hjem er næppe Palæstina

Den første bog, som Munk egenrådigt valgte at skrive om, var formentlig overrabbiner M. Friedigers rejseskildring *Landet der genopbygges*. Munks kronik blev bragt i avisen den 25. februar 1936 under titlen ”Hvor bor de Hjemløse?”. Denne bog om det jødiske folks tilbagevenden til Palæstina, interesserede eller provokerede åbenbart Munk. Halvdelen eller mere af kronikken er Munks gennemgang af jødernes historie fra Abraham til Munks samtid.

Munks hovedpointe er, at jøderne for det meste har været hjemløse. Det var kun i meget korte historiske perioder, de rent faktisk var bosat i Palæstina, så det at kalde Palæstina ”hjem” måtte være noget af en tilsnigelse. Dette understøttes i Munks kommentar til et par billeder i

bogen af børnehavebørn, der leger. Billedteksterne er henholdsvis ”En nybygger” og ”Idyl i en Børnehave”.¹⁴

Munk skriver:

... saa trinde og glatte og sorgløse leger de fra Naziland undkomne Unger med Byggeklodser hjemme i det fremmede ...

Med udtrykket ”hjemme i det fremmede”, påpeger Munk, at Palæstina, som var blevet børnenes hjem, var et fremmed land for dem. Man kan også læse Munks kommentar lidt mere ironisk, sådan, at børnene skal lege, at de er hjemme, selvom de er i et fremmed land. De leger ”hjemme i det fremmede”. Når jøderne altså bosatte sig i Palæstina kan man ikke ifølge Munk sige, at de kom hjem.

I virkeligheden havde jøderne evnen til at føle sig hjemme alle steder, og havde det bedst, når de ikke boede i Palæstina, mente Munk. Han pointerede desuden, at jøderne altid havde taget landet med vold og magt, hvilket nu gentog sig.

Det er svært ikke at læse en vis spydighed ind i Munks bemærkninger om de jødiske børn. ”trinde og glatte ... unger” er næppe en betegnelse vi normalt ville bruge om vores egne børn, det kan give associationer til grise.

Jødernes børn er trinde, som betyder velnærede, runde og fyldige, altså ikke forkomne udmagrede flygtninge. I ældre sprogbrug kan ordet ”glat” betyde smuk og fin. Udtrykket kan dog også bruges om mennesker, hvis ydre ikke svarer til deres indre, altså i betydningen ”slesk”.¹⁵ Netop sleskhed er blandt de fordomme om jøder, som har eksisteret i århundreder, og som nazisterne udnyttede i for-

bindelse med deres pogromer. Jøder blev betragtet som snu, pengegriske og manipulerende.¹⁶ Udtrykket ”Unger” har noget dyrisk over sig, idet det oftest bruges om dyreunger.

Under alle omstændigheder vælger Munk nogle udtryk, som alle har en dobbeltbetydning, hvilket, med Munks sprogbeherskelse, ikke kan være tilfældigt. Vi må antage, at han ønskede denne dobbelttydighed, som sætter spørgsmålstegn ved Friedigers meget positive rejseskildring, og giver rum for en vis skepsis eller latterliggørelse.

Friedigers tydelige begejstring for de jødiske bosættelser greb ikke Munk, som med en undertone af spydighed bemærker, at selvom han gerne ville tro Friediger, så manglede denne evnen til at meddele sit Sjæleliv, så læseren bevæges og begejstres sammen med forfatteren.

Vist er Overrabbineren stolt af sit Folk, [...] Vist er Gud god mod sit Hjertebarn, naar han en Gang imellem skærer sig en Vidje ud af Verdenstræet og pisser det med. Ved Hjælp af dette Ris kan han af den ækle skeptiske, nydelsesyge Overklassejøde i Berlins Saloner skabe en Helt, en Martyr, en Troende [...] Vi betvivler det ikke; denne Opbygning opbygger ogsaa os i vort bange og blødende Hjerte ved en sjælden Gang, som nu her, synligt at lade os se, hvordan Gud kan tumle Satan i Skaglerne foran sin Vogn.

Brugen af udtrykkene ”Vist er” og ”Vi betvivler det ikke” efterlader atter læseren med en følelse af nedladdenhed fra Munks side. Han deler tydeligvis ikke Friedigers begejstring. Synet på Berlins overklassejøder, ”den ækle skep-

tiske, nydelsessyge Overklassejøde”, er svær at kapere i lyset af 2. Verdenskrig, men det eksemplificerer et syn, som var udbredt i mellemkrigstiden, og som gav grobund for den voldsomme jødeforfølgelse, Hitler og nazisterne udførte. At en mand som Kaj Munk også var smittet af dette syn, viser måske, hvor udbredt det var. Heldigvis for Munks gode rygte, tog han senere tydeligt afstand fra jødeforfølgelserne.¹⁷

Til at formilde de grove beskrivelser havde Munk nogle betragtninger om nazisterne og den ellers sunde del af samfundet, som han mente havde en sygdom, han kalder ”Jødestær”, noget Munk tilsyneladende ikke selv led af. Han skrev.

Thi Jødefolkets Historie er dog et Kapitel i Menneskeheden. Hvilket skulde være unyttigt at antegne, men ikke er det, eftersom vi lever i en Tid, da de sundeste af vore Medmennesker er blevet ramt af en Sygdom, man kunde kalde Jødestær. De ser ingen Jøder, naar de betragter Menneskeslægten.

Han sammenligner desuden Hitler med Farao, der som bekendt gjorde israelitterne til slaver og gentagne gange forringede deres kår generation efter, at israelitten Josef, den næststørste mand i Ægypten, havde hentet sin familie til landet. For i 1936 var der sket det, skriver Munk, at Farao var trådt ud af vokskabinettet og var marcheret til Berlin, hvor han havde sat sig til rette, og derfor var det ikke til at være i ”Gosen”¹⁸, underforstået i Berlin, for børnene af Josef, altså jøderne.

Hos Munk har jøderne tilsyneladende ikke nogen særstatus i kraft af deres hi-

storie eller særlige udvælgelse, men de har status som mennesker på lige fod med andre mennesker. De skal behandles anstændigt, fordi de er mennesker, ikke fordi de er jøder.

Anmelderen æder åndsdyrkeren

Professor Brix, som Munk afløste som anmelder på *Nationaltidende*, kom med fjerde del af sin *Analyse og Problemer* i 1936. Det var en bog og ikke mindst en mand, Munk havde en mening om, og Schoch gav ham lov til at skrive, selvom bogen allerede var anmeldt.

Brix må i høj grad siges at være et eksempel på den form for professionelle anmeldere, som Munk ikke selv ville være. Han begyndte da også sine skriverier om Brix’ bog med at skrive om Brix som anmelder. Her bliver det tydeligere, hvad det var, Munk havde imod boganmeldelser, og anmeldelser i det hele taget.

Brix var som anmelder et elegant jagerfly, der løftede det op, han syntes fortjente anerkendelse, men ”turnerer sine Ondskabsfuldheders Gift- og Stinkbomber ned over det andet, selv bestandig i Sikkerhed”, skriver Munk. Med brug af disse krigsmetaforer understreger Munk sin modvilje mod professionelle anmeldere, der altså fører krig mod kunsten.

Munk beskyldte desuden Brix for ”Hastværksbedømmelser”, som skyldtes, at denne åbenbart skrev om alt, hvad der udkom både på teatret og i litteraturen. Når bedømmelserne så foregik, ”mens en Pilsner trækkes op, eller en Kop Kaffe skylles ned”, fik kunsten ikke den opmærksomhed, den burde. Brix’ anmeld-

delser bar ligeledes præg af hans lyst til at chokere og til at ville tilfredsstille et sensationshungrende københavnsk publikum. Døgnjournalisten, kaldte Munk ham også og funderede i den forbindelse over ”hvor store Stykker Døgnjournalisten æder af Aandsdyrkeren aarlig”.

Her er vi formentlig inde ved kernen i Munks anmelderkritik. Kunsten er nemlig ikke til for anmelderens skyld, men for åndsdyrkeren, læseren og publikummet. Som han skrev i *Socialdemokratien*, så er samtalen mellem mennesker om kunsten det vigtige, og denne samtale led højst sandsynligt under, at professionelle anmeldere som Brix, gav kunsten karakterer, som fastlåste almindelige mennesker i deres forståelse og oplevelse af kunstværkerne. Anmeldere som Brix åd altså åndsdyrkere. Snarere end at fremme interessen for kunsten ødelagde de glæden ved den.

Man kan læse Munks bemærkning om åndsdyrkeren sådan, at den handler om en Brix, der er splittet mellem at være åndsdyrker og døgnjournalist. I så fald handler det om, at anmelderiet tærer på åndsdyrkelsen. Brix' skødesløse omgang med bøger hæmmer eller ligefrem ødelægger hans evner som åndsdyrker. Hertil kan man dog indvende, at Munk kun har ros til overs for Brix' nye bog med analyser af gamle folkeviser. Det var altså ikke professoren Brix, Munk havde noget imod, men døgnjournalisten og anmelderen Brix.

Reformationen er en elskovshistorie

Endnu en bog, Munk ikke kunne afholde sig fra at skrive om, var Thit Jensens

historiske roman *Stygge Krumpen*, som foregår i tiden op til reformationen.

Munk var tydeligt begejstret. 1936 var 400-året for reformationen i Danmark, og der var skrevet ikke så lidt i den forbindelse, men ingen havde som Thit Jensen udlagt, hvorfor den var nødvendig, og hvad opgøret kom til at koste. Munk skrev i kronikken ”Ogsaa et Reformationsskrift” den 20. november 1936:

Hvad Teologer og Historikere og Præster og Degne, hvad Papirbesmørere og Talerstolsbesavlere af alle Ordener og Grader med lidet Held har søgt at anskueliggøre for det danske Folk, har denne Kvinde hinsides godt og ondt, denne Krydsning af en Jerseykvie og en Oldtidsbersærk, med alle gnistrende Farver stillet det danske Folk for Øje.

Man skal lige have vejret igen, efter denne smøre af ros og ris. Nogle af ordene kunne næsten lægges i munden på karakteren Egon i *Olsenbanden*: Papirbesmørere og Talerstolsbesavlere.

Det var de lærde historikere og teologer, Munk skrev om. Ingen af dem havde nemlig, som Thit Jensen, formået at tydeliggøre for det danske folk, hvad reformationen virkelig handlede om, nemlig elskov, eller man kunne måske sige, mangel på elskov eller retten til elskov.

For Thit Jensen beskrev i *Stygge Krumpen* de ulykkelige kvinder, spærret inde i klostre, som aldrig fik den mand, de elskede, og aldrig fik de børn, de drømte om. Og den beskriver de magtliderrige skruppelløse voldsmænd, som var endt sådan, fordi de ikke måtte få den kvinde, de elskede, og de gejstlige, som, på grund af cølibat, fik afløb for deres seksuelle drifter i det skjulte. Så reformationen måtte komme, så elskoven blev sat fri.

Dette er Munks tolkning af Thit Jensens bog, en tolkning, som tydeligt begejstrer ham.

Men i *Stygge Krumpen* ser Munk også Den Katolske Kirkes storhed, dens udsyn og sammenhæng, som stod i skærende kontrast til den danske ”Husmandsteologi” og ”Bondekirke”.

Ved reformationen tabtes denne storhed, sammen med den festlige liturgi; lysene, røgelsen, nadverens mystik og jomfru Maria. Alt dette lykkedes det Thit Jensen at fremmale ”saa det slaar Gnister for Øjnene og brænder sig ind i Sindet”.

Hvad mente så Munk om den 60-årige omstridte forfatter Thit Jensen?

En ”Krydsning af en Jerseykvie og en Oldtidsbersærk”. En ”femme fatale” var hun, på den ene side en from kvinde med uimodståelige kvieøjne og på den anden side en brølende vild ustyrlig bersærk:

... hvor Historikere sidder og roder med Pincetter og Slægtstavler og Kildedokumenter, braser Kvinden Jensen ind og slaar dem over Blækfingrene og fejer alle deres Remedier ned paa Gulvet og brøler til dem: ”Forstaar I da ikke et Ord af det hele, Mandfolk? Er det endnu ikke gaaet op for jer, at Reformationens Historie er en Historie om Elskov?” Og naar de løfter Øjnene, nogle haanske, andre forvirrede, atter andre bange, og venter at se Bersærken, saa staar der bare for dem en lille Kvinde med fromme Kvieøjne.

Man fornemmer en vis fryd hos Munk over dette scenarie, hvor Jensen fejrer de lærdes afhandlinger af bordet til fordel for den digteriske frihed og fantasien, for, skrev Munk, ”En Digter kan med en halv Sides Uvederheftigheder og Forvanskninger fortælle mere rigtigt om

en Sag eller en Person end en Historiker med 300 Siders pinlige Nøjagtigheder.” Munk tilføjede at enhver historikers oplysninger jo i øvrigt er smækforkerte, hvilket ses af hans kollegas følgende bog om samme emne, altså når historikere kommer frem til forskellige resultater i deres bøger.

Hvad der særligt tiltalte Munk var, at Thit Jensen, i modsætning til broderen Johannes V. Jensen¹⁹, forstod sig på tro. Hun anede sammenhængen bag alt, at livet er mere, end det vi umiddelbart kan se, og døden ikke er døden, altså at der er et liv efter døden. At hun så var ”benådet” af Satan, såvel som af Gud, havde Munk ikke så meget imod. Han henviser formentlig til Thit Jensens erfaringer med spiritisme.²⁰

Så hvis Munk skulle give *Stygge Krumpen* karakter, hvilket han jo ikke ville, men alligevel gjorde, så må den ligge i den øvre ende af skalaen.

Munk vil ikke syltes

Munk var ikke ubetinget glad for den behandling, han fik hos *Nationaltidende*, selvom man får det indtryk, at Schoch i høj grad gav ham frie tøjler og ovenikøbet betalte ham godt for arbejdet. 200 kr. for en kronik, ca. 7200 nutidskroner,²¹ må siges at være god betaling.²² I dag får man sjældent betaling for kronikker overhovedet.

I december var Munk utilfreds med, at Schoch havde ”syltet” hans artikler. I den forbindelse kom avisen til at bringe to kronikker af Munk samme dag, en i avisens provinsudgave og en i hovedstadsbladet. Og desværre fik de i samme

ombæring byttet rundt på de to, så nekrologen om den sønderjyske biskop Valdemar Ammundsen blev bragt i hovedstadsudgaven i stedet for i provinsudgaven, som gik ud til hele landet.

”Det var Herrens Straf over Dem, fordi De syltede mine Artikler.”, skrev Munk i et brev til Schoch den 8. december.

Den artikel, Munk mente, avisen syltede, må have været artiklen om den lollandske sognepræst Julius Bachevold (1851-1923), men muligvis også andre, da Munk jo skriver ”Artikler” i flertal, og der jo næppe kan være tale om nekrologen, som jo først skulle bringes på begavedagen. Af de to artikler foretrak Munk artiklen om Bachevold, som han kaldte ”den gode” fremfor nekrologen om Ammundsen, som han kaldte ”den mindre gode”.

Indre Mission forstår sig på ånd og mysterie

”Den gode” artikel ”En Herrens Tjener” der publiceredes i *Nationaltidende* den 5. december 1936, var foranlediget af bogudgivelsen *Sognepræst: Julius Bachevold* af herregårdsmissionær F. Pallesen. Denne lille bog fra det indremissionske forlag Lohse, var vel næppe en bog, Schoch havde bedt Munk om at anmeldte, hvilket måske var grunden til, at den blev ”syltet”.

Men at skrive om denne, eller rettere om Julius Bachevold, var en hjertesag for Munk, fordi Bachevold var præst i hans barndoms nabosogn. Og da han intet kunne hente, som Munk skrev, i sit eget sogn, måtte han dengang ”gå over Aaen for at hente Ild”.

Normalt vil man sige, at man går over åen efter vand, men Munk omskrev her

talemåden. Ild kan referere til udgydelsen af Helligånden på pinsedag, hvor tunger som af ild faldt på disciplene, og de fik kraft og mod til at gå ud af deres skjul og frimodigt forkynde om Kristus i Jerusalems gader.²³ For hos den indremissionske Bachevold var der ånd og festlighed. Især feststemningen fylder meget i Munks erindringer om de indremissionske møder i barndommen.

Munks indvendinger mod Indre Mission var mange, men han betragtede dog foreningen som et nødvendigt alternativ til den ”sløve og lunkne vanereligion” og dets ”neutrale præster”, som var optaget af deres eget. For i modsætning til disse formåede missionspræsterne faktisk at nå ud til det store jævne folk. De nåede dem med ånd, ikke bare med ord og gav plads for ”mysteriet” i evangeliet.

Det Munk havde imod Indre Mission, og ikke mindst imod forlaget Lohses udgivelser, var især deres religiøse jargon. Og det var netop dette, der gjorde, at han så sig nødsaget til nærmest at oversætte F. Pallesens bog om Bachevold, for almindelige mennesker, hvilket han gjorde med en vis humoristisk sans. Man må forstå, at ”Herrens Tjener”, i virkeligheden bare betyder præst, og ordet ”Velsignelse” er Indre Missions ord for, at noget går strygende. Derudover nikkede Munk ja til, at Indre Mission både var ”Helvedister” og kulturfjendske farisæere.

Munks stærkeste erindring om Bachevold var erindringen om hans fingre på sin Pande, da de tilfældigt mødtes i skoven. Berøringen blev ledsaget af ordene: ”at Gud vil velsigne og bevare dig, min Dreng, og holde fast ved dig gennem Livet”.

Munk fortsætter:

Jeg gik videre, Vejen var stadig pløret, Himlen lav og hængende, og Pilene ludede sørgmodigt, men jeg holdt Hatten i Haanden, gik og følte, at noget helligt havde været mig nær, og selv i dette Øjeblik, saa mange Aar efter, nu, da jeg skriver det ned, skælver min Haand af Taknemmelighed.

Selvom Munk tidligere oversatte Indre Missions brug af ordet ”velsignelse” med, at det går strygende, så fornemmer man i Munks erindring om Bachevolds velsignelse noget mere og dybere, formentlig det Munk også kalder ”mysteriet”, det for mennesker ubegribelige og uudgrundelige, som de i Indre Mission, altså ifølge Munk, var gode til at formidle.²⁴

Så Munk havde altså sin helt personlige grund til at skrive om F. Pallesens bog, og når han havde det, så var inspirationen der, så behøvede han ingen til at bede ham om at skrive.

Kvartalsdrankeren Munk

Af de 47 indlæg, som i 1936 bragtes i *Nationaltidende* var der kun syv, der i virkeligheden var skriverier om bøger. Derudover var der 4 ”teateranmeldelser”. Den 4. marts 1936 skrev Munk om skuespillet *Kentauer* af debutanten Karl Nielsen. Han skrev på opfordring fra *Dagens Nyheder*, men det blev bare til et par linjer:

Der er om denne Begivenhed kun det at sige, at Det kgl. Teater skænker vort Lands Kultur saa store Værdier, at der maa indrømmes det en Margin til en sjælden Gang ind imellem at gribe afgjort og aldeles fejl.²⁵

Stykket havde altså efter Munks mening været så ringe, at han ikke ville eller kunne skrive noget fornuftigt om det. Af et brev fra Schoch den 14. april ser vi, at Munk på trods af, hvad man vel kan kalde en meget mangelfuld anmeldelse, fik både honorar, samt dækning af rejse og ophold.²⁶

En anden tekst, der var for ringe til, at Munk ville bruge tid på den, blev uden et ord sendt tilbage til forfatteren. I sit efterfølgende brev den 13. april 1936 skrev Munk til Schoch:

Hjemkommen fra Oslo traf jeg Billes W le Tapir.²⁷ Jeg puttede det i en Konvolut og sendte det uden et Ord til candphilen. Han har taget fejl af D.N. og en Retirade.

Munk mente tilsyneladende, at teksten ikke var bedre tjent, end at det papir, den var skrevet på, kunne bruges som lokumpapir. Billes tekst fik altså dumpekarakter.

De to nævnte eksempler bekræfter antagelsen om, at Munk kun kunne skrive, når inspirationen drev ham. Det er sandsynligvis også det, Munk hentyder til i et af sine første breve den 9. februar 1936, efter at han åbenbart havde leveret en del stof i begyndelsen af sin ansættelse.

De faar ikke saa lidt fra mig i Øjeblikket; men bliv ikke bange. De husker nok fra Jyllandsposten, at jeg er produktiv i Perioder. ”Lige i Tiden” er Kvartalsdrankeren i Kvartal.²⁸

Her er det relevant at inddrage et citat fra et brev, som Munk skrev til sin ven Valdemar Rørdam året efter, den 20. maj 1937.

Jeg kender til 2 – saa godt som kun 2 – Slags Perioder i mit Liv, den under Inspirationen og den uden.

I den første arbejder jeg paa det, den nu i det Øjeblik gælder, og har hverken Tid eller Sans eller Evne for noget som helst andet, end ikke Avislæsning; i den anden er jeg blottet for Evne til at give mig af med noget som helst.²⁹

Kvartalsdranker er en stærk metafor, som Munk altså her bruger om sit forhold til arbejde. Workoholic eller arbejdsnarkoman, ville han måske have kaldt sig selv i dag, men der er den forskel, at ”kvartalsdrankeren” har perioder, hvor han/hun afholder sig helt fra at drikke. Arbejdsnarkomanen har altså perioder, hvor han ikke arbejder, perioder uden inspiration.

Og så var det altså slut

Munk skrev til Schoch den 8. december 1936, at denne ikke skulle regne med ham næste år. Han begrundede dette med, at arbejdet med at skrive artikler tog alt for meget af hans styrke, som han havde brug for andetsteds.

Hvis De vidste, hvad det koster mig at lave en Artikel! Jeg skriver den ved at tømme Sjæl og Legeme for alle Kræfters Reserver – og er bagefter en Svækling, der først genvinder Førligheden, den Dag den har staaet i Bladet, er læst og er glemt. Det tager for meget af min Styrke, som jeg har Brug for andetsteds. De maa ikke regne med mig til næste Aar.³⁰

For Munk var det tydeligvis alt eller intet. Han kunne ikke skrive halvhjertede artikler, og han orkede ikke, eller kunne ikke prioritere at blive ved med at udtømme sin sjæl, så han bagefter oplevede sig selv som en svækling, der først

kunne genvinde kræfterne, når en given artikel var udkommet og glemt. Det var tydeligvis alt, alt for hårdt. Han kunne åbenbart ikke distancere sig fra det journalistiske arbejde i en grad, der gjorde det til at holde ud.

Her er det vigtigt at erindre, at Munk først og fremmest var præst og dramatiker.

I september 1935 havde han haft succes med sit stykke *Kærlighed* på Det Kgl. Teater.³¹ *Sejren*, som Munk skrev i 1936, var formentlig allerede færdigt i januar 1936,³² og derudover skrev han blot nogle mindre stykker i 1936, nemlig: *10 Oxford-Snapshots*, *Endnu et Oxford-Snapshot* og *Kunsten i København*.

Noget kunne altså tyde på, at Munks journalistiske arbejde gik ud over hans dramatiske, og at det var en af grundene til, at Schoch ikke skulle regne med ham i 1937.

Samarbejdet med *Nationaltidende* fortsatte dog i en anden form. Munks udgivelser blev cirka halveret i 1937, og det var ikke boganmeldelser, der fyldte, selvom der var et par stykker i november og december.³³ I første halvår af 1937 skrev han mest kortere indlæg og i efteråret udkom en hel del jagtbreve.

Munks job som fast boganmelder for *Nationaltidende* må dog siges at være slut med udgangen af 1936. Herefter skrev han formentlig kun det, han selv havde lyst til, hvad han måske i virkeligheden altid havde gjort.

Litteraturliste

- Breve fra chefredaktør ved *Nationaltidende* Aage Schoch til Kaj Munk januar til december 1936.
- Breve fra Kaj Munk til chefredaktør ved *Nationaltidende* Aage Schoch januar til december 1936.
- Brev til Valdemar Rørdam 20.05.1937.
- Brix, Hans. *Analysen og Problemer* (IV). 1936.
- Brix, Hans. ”Kaj Munk paa Det kongelige Teater: „Kærlighed“ er et tankerigt og betydeligt Skuespil”, *Dagens Nyheder*, 15. september 1935.
- Børup, Marinus. ”Kaj Munks nye Skuespil: „Kærlighed“ paa Det kgl. Teater.”, *Jyllands-Posten*, 14. september 1935.
- Dahl, Svend (red.). ”Bille, Sten Andersen Josias Christopher”, *Dansk skønlitterært Forfatterleksikon 1900-1950*, Bind I. Grønholt Petersens Forlag 1959.
- Dansk Institut for Internationale Studier. ”Fordomme og myter om jøder”. <https://folkedrab.dk/artikler/intolerance-over-for-joeder> (set den 24. marts 2022).
- Friediger, M. *Landet der genopbygges: Indtryk fra en Rejse gennem Palæstina*”. Berlingske Forlag 1936. Side 41.
- Jensen, Lise Busk. ”Thit Jensen” i denstoredanske.dk, (set den 24. marts 2022).
- Jensen, Thit. *Stygge Krumpen*. 1936.
- Munk, Kaj. ”Begivenhedsrig Aften paa Det kgl.”, *Nationaltidende*, 5. december 1937.
- Munk, Kaj. ”Det nye Tyskland”, *Jyllands-Posten*, 26. marts 1933.
- Munk, Kaj. ”En Herrens Tjener”, *Nationaltidende*, 5. december 1936.
- Munk, Kaj. ”En Københavnsk Kavalier”, *Dagens Nyheder*, 20. marts 1936.
- Munk, Kaj. ”En overraskelsesmand”, *Nationaltidende*, 7. august 1936.
- Munk, Kaj. ”Et Skrift om Opstandelsen”, *Nationaltidende*, 13. november 1937.
- Munk, Kaj. *Han sidder ved Smeltediglen*, 1938.
- Munk, Kaj. ”Hvor bor de Hjemløse?”, *Dagens Nyheder*, 25. februar 1936.
- Munk, Kaj. ”Kaj Munk anmelder Cirkus Juris”, *Socialdemokraten*, 9. februar 1935.
- Munk, Kaj. ”Kentauer” paa Det Kgl.”, *Dagens Nyheder*, 4. marts 1936.
- Munk, Kaj. ”Ogsaa et reformationsskrift”, *Nationaltidende*, 20. november 1936.
- Munk, Kaj. ”Plet”, *Dagens Nyheder*, 30. marts 1936.
- Munk, Kaj. ”Samtale med en Minister”, *Dagens Nyheder*, 9. april 1936.
- Munk, Kaj. ”Teater er Virkelighed”, *Nationaltidende*, 26. februar 1937.
- Pallesen, F. *Sognepræst: Julius Bachevold*. 1936.

- 1 *Nationaltidende*: i begyndelsen af 1936 hedder avisen stadig Dagens Nyheder, men i sommeren 1936 skifter den navn til *Nationaltidende*
- 2 Brev til chefredaktør ved *Dagens Nyheder* Aage Schoch 23. januar 1936
- 3 Brev til chefredaktør ved *Nationaltidende* Aage Schoch 08. december 1936
- 4 Prostituere kan ifølge DDO betyde, at man fornædler noget for at få en økonomisk fordel
- 5 Munk, Kaj: 'Kaj Munk anmelder Cirkus Juris', *Socialdemokraten*, 09. februar 1935
- 6 Brev til chefredaktør ved *Dagens Nyheder* Aage Schoch den 18. januar 1936
- 7 Brev til chefredaktør ved *Dagens Nyheder* Aage Schoch den 17. januar 1936
- 8 Brev til chefredaktør ved *Dagens Nyheder* Aage Schoch den 12. februar 1936
- 9 Munk, Kaj: 'Samtale med en minister', *Dagens Nyheder*, 09. april 1936
- 10 Munk, Kaj: 'En Københavnsk Kavalier', *Dagens Nyheder*, 20. marts 1936
- 11 Munk, Kaj: 'Plet', *Dagens Nyheder*, 30. marts 1936
- 12 Brev til chefredaktør ved *Dagens Nyheder* Aage Schoch den 17. januar 1936
- 13 Munk, Kaj: 'En Overraskelsesmand', *Nationaltidende* 07. august 1936
- 14 Friediger, M: 'Landet, der genopbygges: *Indtryk fra en Rejse gennem Palæstina*'. Berlingske Forlag 1936. Side 41
- 15 Glat ifølge ODS
- 16 Se '*Fordomme og myter om jøder*', Dansk Institut for Internationale Studier. Set den 24. marts 2022. Professor Jakob Egholm Feldt skriver i 'Professor: Fordomme mod jøder er relativt udbredte', religion.dk om visse fordomme i dag. Munk omtalte i 1933 'Jødernes Vindskebelighed' som noget, der kunne gøre dem fortjent til Hitlers behandling af dem på daværende tidspunkt. 'Det nye Tyskland'. *Jyllands-Posten* 26. marts 1933
- 17 Kaj Munks skuespil '*Han sidder ved Smeltediglen*', 1938, kan ses som et opgør med nazismen og antisemitismen
- 18 Gosen var ifølge GT det område i Ægypten, hvor israelitterne boede. Munk omtaler også Gosen i 'Aabent Brev til Mussolini', *Jyllands-Posten* den 17. november 1938, hvor han opfordrer Mussolini til at finde jøderne et Gosen, nu hvor Hitler forfølger dem langt værre, end Farao gjorde
- 19 Johannes V. Jensen: forfatter og bror til Thit Jensen. Han modtog nobelprisen i litteratur i 1944
- 20 Jensen, Lise Busk: 'Thit Jensen' i denstoredanske.dk
- 21 Ifølge [//www.thuejk.dk/inflation.html](http://www.thuejk.dk/inflation.html) (set 30. marts 2022)
- 22 Brev til chefredaktør ved *Dagens Nyheder* Aage Schoch 26. januar 1936 og brev fra Aage Schoch 28. januar 1936
- 23 NT: ApG 2: 1-4
- 24 Mysterium: ifølge ODS
- 25 Munk, Kaj: ' 'Kentauer' paa Det Kgl.', *Dagens Nyheder*, 04. marts 1936
- 26 Brev fra chefredaktør ved *Dagens Nyheder* Aage Schoch 14. april 1936
- 27 Det er ikke lykkedes at finde teksten til 'W le Tapir', men der må være tale om cand.phil. Josias Bille (1882-1961). Muligvis drejer det sig om en kortere tekst, som indgår i et andet værk
- 28 Brev til chefredaktør Aage Schoch 09. februar 1936
- 29 Brev til Valdemar Rørdam 20. maj 1937
- 30 Brev til chefredaktør ved *Nationaltidende* Aage Schoch 08. december 1936
- 31 Brix, Hans: 'Kaj Munk paa Det kongelige Teater: 'Kærlighed' er et tankerigt og betydeligt Skuespil', *Dagens Nyheder*, 15. september 1935. Børup, Marinus: 'Kaj Munks nye Skuespil: 'Kærlighed' paa Det kgl. Teater'. *Jyllands Posten* 14. september 1935
- 32 Munk nævner dette i 'Brev til chefredaktør ved *Dagens Nyheder* Aage Schoch 26. januar 1936'. Ifølge *Studieudgaven* er 'Sejren' færdig i januar 1936.
- 33 Munk skriver den 13. november 1937 'Et skrift om Opstandelsen' om overretssagfører E. Krenchels bog 'Opstandelsen i juridisk Belysning', og i 'Bogen om Maribo, I' den 24. december 1937 anmelder Munk C.C. Haugners 'Maribos Historie, I'. Derudover anmelder Munk i 'Begivenhedsrig aften paa Det kgl.' 05. december 1937 skuespillet 'Nederlaget' af Nordahl Grieg

Temaer hos Kaj Munk og Nis Petersen

Af Jon Høgh

Læserne af Munkiana blev i sidste nummer oplyst om digterfætrene Kaj Munks og Nis Petersens indbyrdes forhold i artiklen 'Kaj Munk og Nis Petersen'.

Der er ikke noget, der tyder på, at de kendte til hinandens eksistens før i 1928, hvor de begge var i begyndelsen af 30-erne, og det var ikke den ene af dem, der blev opmærksom på den anden. Det er dog muligt, at Munk kendte Nis Petersens første digtsamling fra 1926, 'Nattens Pibere', men uden at vide at digteren var hans fætter.

I '26 havde Munk endnu ikke udgivet noget eller fået et skuespil opført på et teater, skønt han havde skrevet mange, bl.a. 'Ordet'. De lå alle sammen godt gemt af vejen i skuffen i det bord, som de var skrevet ved. Men han havde just, altså i 1926, fået et skuespil antaget til opførelse på Det Kgl. Teater, 'En Idealist', som han havde skrevet det meste af, da han læste til teologisk embedseksamen, men færdiggjorde i Veder sø Præstegård. Med dette drama om kong Herodes den Store debuterede Kaj Munk i 1928.

Da Nis Petersens tvillingsøster, Emma Pilgaard, der boede i Viborg, læste anmeldelserne af stykket i aviserne, slog det hende, at der i familien undertiden var blevet talt om denne Kaj, der, ligesom dem selv, havde mistet forældrene som lille, først hans far, der var bror til deres far, og få år senere også hans mor, hvorefter han var kommet i pleje hos en familie Munk på Lolland. Med ét stod det Emma klart, at Kaj Munk var hendes fætter. Det lod hun Nis vide, og han satte sig derpå i forbindelse med fætter Kaj.

I ovennævnte artikel er det nævnt, at de to fætre blev opdraget strengt i den kristne in-

dremissionske ånd af de mennesker, der tog dem til sig – henholdsvis Marie, Kajs mors kusine, og parcellist Peter Munk i Opager på Lolland og Marie Nissen, Nis' mormor, der var bestyrer af KFUK-hjemmet i Herning.

Her på den jyske alhede herskede en streng og altid overvågende gammeltestamentelig Gud, der ikke tålte menneskeligt slinger i valsen. Hvis sådant alligevel skulle forekomme, ventede Guds dom og straf.

Der var anderledes højt til loftet i Opager. Det forstår man, når man har læst Munks prædiken 6. søndag efter påske, 1941, hvor han hævder, at 'når jeg nu tænker tilbage over kristendommen i mit barndomshjem, så står den netop for mig som med sin indremissionske farve fornøjet og glad', og vigtigt er det også at nævne, at han aldrig i sit hjem var blevet truet med Gud eller andet dogmatisk.

Efter at have afsluttet folkeskolen, fortsatte begge deres skolegang med henblik på at tage realeksamen, hvad de gjorde i 1914, Kaj Munk i Maribo, Nis Petersen i Herning. Samme år brød de op fra deres barndomshjem – Munk blev gymnasieelev i Nykøbing Falster Katedralskole; Petersen tiltrådte som discipel på Nakskov Løveapotek. Her opholdt han sig i tre år, da han i 1917 afbrød sin uddannelse for at blive journalist i Holbæk. I 1917 blev Munk student, og hans vej gik videre til Københavns Universitet for at læse teologi.

Det er bemærkelsesværdigt, så ens de to digterfætres liv forløb i deres allerallertidligste ungdomsår, der sluttede med, at de kom hovedkulds hjemmefra i følgeskab med den strenge Gud, der altid ville overvåge dem ned til mindste detalje på de veje, som de skulle komme til at betræde.

I juni 1914 blev det dødelige attentat i Bosniens hovedstad Sarajevo på den østrig-ungarske tronfølger, Franz Ferdinand, indledningen til 1. Verdenskrig. Som alle andre

optog det også de to teenagere på 16 og 17 år, der er den skrøbelige alder, hvor leret formes, hvor drenge bliver mænd.

Hvor var deres hjem og deres kirkes herliggjorte Gud i alt dette forfærdelige? Kaj Munk skriver: 'Jeg var nået til den alder, da barnetroen skal i støbeskeen for at blive til den voksnes tro. På en eller anden måde – jeg vidste ikke selv hvordan – var det kommet sig, at alt det, der hidtil havde været givet, nu var blevet det, som skulle bevises. ... Nu begyndte jeg også at tænke over krigen. Den tydede jo på alt andet end en kærlig og tilmed almægtig Gud. Bachevolds³⁴ forkyndelse af en lillebitte klike frelste, mens millionerne gik til stegning i helvede, forekom mig direkte blasfemisk, ja altså, hvis overhovedet Gud var til'. (Foraaret saa sagte kommer).

Munk konkluderer, at Gud ikke mere eksisterer for ham. Men da hans gode gamle bedstemor ligger for døden, sidder Kaj hos hende og ser, hvordan hun udtæres mere og mere i smerte. Da erkender han, at Gud alligevel er til, men som den drillende Gud eller kabalemanden, der lægger marterkabal.

I 1941, på 16. søndag efter Trinitatis, sagde Munk bl.a.: 'Det ligger ikke for mig at bekende for andre end for min Gud. Men jeg vil gøre en undtagelse. I ved, jeg har skrevet et skuespil, hvor en brændende tro kalder en død tilbage til livet. Det er én ting. En anden ting er, at jeg som præst er kommen til sygelejer, hvor jeg ikke havde kræfter eller mod eller trostros nok til at bede om helbredelse. Jeg har stået ved så strenge, sygelejer, at jeg blot har kunnet bede til Gud om, at det måtte få ende. Men det fik ikke ende. Der gik dag efter dag, uge efter uge. Og det var ikke Gud, der bragte enden på smerten, da den endelig kom. Det var blot naturen, der gav op. Da har jeg bittert kunnet sige til mig selv: Som digter giver du de døde livet ved troens hjælp, men

som præst kan du ikke engang skaffe en lidende døden.'

Munk havde det svært med tros- og tvivlsspørgsmålene. Det er indlysende.

Dette til trods var han altid, men det kun grundet sin ultrakonservative natur, stærkt bundet til alle kirkens oldgamle dogmer, men igen! Ikke uden at tvivle på deres relevans. Netop tvivlen nagede ham: 'Over for påskemorgen, dér har jeg den krasse tro, at enten er Kristus opstanden med legeme og det hele, eller også er det løgn'. (Nationaltidende 7. december 1940). 'Eller også er det løgn'!

Dramatikeren Kaj Munk

Munk kender, lige så lidt som andre, sandheden, gjorde han det, havde han ingen grund til denne tvivl. Det er vilkårene for os alle, og Munk levede under disse vilkår. Det kommer meget klart til udtryk i et afsnit i 'Bogen om Kaj Munk. Skrevet af hans venner'. Afsnittet, der er skrevet af hans gymnasiekammerat Ragnhild Bjarke, hedder 'Jacobskampen'.

I frikvarterer og ved studentikose sammenkomster havde de unge mennesker ofte højlydt diskuteret religiøse emner, og under sådanne diskussioner, hvor ordet var frit, var Munk adskillige gange kommet ind på, at han havde svært ved at tro, fordi han var i tvivl. Hvordan skulle en jomfru kunne blive med barn – underforstået uden

at have været sammen med en mand? Og da dette barn som voksen mand blev spigret til et trækors med døden til følge, genopstod han – vistnok som den eneste, det er hændt for – og Munk vil have, hvis det ikke skal være løgn, '... med legeme og det hele'. Kunne han tro på det?

Det havde Ragnhild Bjarke i et brev i 1942 spurgt ham om: 'Hvordan bærer du dig dog ad med at være præst, du, der selv havde det så svært ved at tro?'

Centralt i hans svar er dette: 'Der er jo intet menneske, der ved, om det er løgn alt sammen. Ikke blot Treenighed og jomfrufødsel og mirakler og alt det. Men også opstandelsen og synden og bønnens objektive værd og kærlighedens princip. De sidste ting er de værste: tvivlen om synd og bøn og godhed.' Også over for Ragnhild Bjarke omtaler han sin tvivl på miraklet – han, der jo havde skrevet mirakelstykket, og som i 'Foraaret saa sagte kommer' med en vis pondus citerer en professor for over for de vaklende studenter at have udslyngt denne sentens (efter min hukommelse): 'Hvad vil De med en Gud, der ikke kan gøre mirakler? Alt det andet kan vi jo selv!'

Nis Petersen har ingen problemer omkring mirakletbegrebet, og han går hårdtslående til værks i Bemærkning nr. 75 i '99 Bemærkninger', 1936, der til forståelse af denne digter er en meget væsentlig lille bog - 'Det er muligt, at Djævelen gør mirakler; - det er utænkeligt, at Gud ville indlade sig på det. Guds væsen er bestandighed. I hvert fald har spørgsmålet om mirakler intet med kristendommens væsen at gøre.'

Hvis de to fætre har diskuteret problemet, har Nis Petersen på ingen måde villet imødekomme, at Kaj Munk kunne være i tvivl, han afviste jo miraklet, ser vi.

Så enkelt var det ikke for Kaj Munk, sikkert fordi han som teolog havde en anden tilgang til begrebet igennem den evange-

liske overlevering om Jesus med bespisningsundere, helbredelser og – netop – tre dødeopvækkelser.

Der havde altid været, og der var vedblivende monistiske træk i Kaj Munks tro på Gud. Sådanne monistiske tanker kæmper han med i et brev fra 1925, hvor han er ny sognepræst for menigheden i Vedersø og konstitueret i nabosognet Stadil:

'Bør jeg ikke kæmpe mod det onde, fordi jeg ved, at det onde er Guds vilje, og det at jeg kæmper mod det er Guds vilje, og dette sidste er netop hans vilje med mig (ubegrundet, derfor rigtigt)'

Kaj Munk synes at have fundet en måde at klare sit tilværelsesproblem på. Det lå tungere for Nis Petersen, han kunne ikke løse problemet som fætterten. Dertil var Gud for ham på én gang både for stor og for fjern; hertil kom også, at livet, tilværelsen, var meget kompliceret for ham, og det medførte, at han ikke havde nogen helstøbt plan.

Fra sin opvækst kendte Nis Petersen som sagt kun den strenge Gud, der var helt anderledes end grundtvigianernes milde Vorherre, hvis børn i ædle fædres spor og med øjet himmelvendt levede et jævnt og muntert virksomt liv på jord.

I Herning blev der altid holdt øje med børnene, og det til doms. Det gjorde Nis Petersen desperat, og han anklagede sin bedstemor og alle dem, som kom til møderne i KFUK-hjemmet for, hvad de havde forvoldt ham i Jesu navn, og som han vidste var løgn.

I Bemærkning nr. 58 i '99 Bemærkninger' skriver han, den fortabte søn, direkte adresseret til missionsfolkene på heden: 'Det mest skæbnesvangre udslag af menneskers hovmod ses der, hvor de har skilt sig ud i samfund, som gør sig til af *Guds* særlige bevågenhed. *Guds* særlige bevågenhed har

den fortabte søn – både mens han formøbler sin arv i ugudeligt selskab, og mens han ligger i fornødelse. Væk med forestillingen om andre privilegier!’

Denne Bemærkning siger slet ikke så lidt om digterens gudsforhold. Han har jo selv formøblet sin arv, den arv som missionen udstedte et testamente på, men som han kasserede, fordi han ikke kunne vedstå sig arven, der var forfærdelig og givet af mennesker, som han ikke nærede tillid til.

Nis Petersen havde jo en ganske anden opfattelse end de hellige af, hvem der havde Guds særlige bevågenhed! Det havde hans sluffer fra natteherbergerne og landevejene og han selv, den fortabte søn, den utro, løgneren, fantasten, og ikke de hellige. De ni saligprisninger, som Jesus gav i Bjergprædiken, fik derfor stor betydning for Nis Petersen, der i 1931 med udgangspunkt i dem om sig selv turde konkludere: ’Ansvaret for de andre må vi føle. Jeg er måske skiden, svag, løgnagtig og et knippe af løgnagtighed; men jeg er min broders vogter’. Det er, hvad han er! Og det er god kristen gerning at være det. Ligesom Kaj Munk kunne han aldrig slippe nogen, som engang havde været god imod ham. Ligesom fætterten i Vedersø førte han i sit korte liv dem alle med sig. På det punkt kendte Nis Petersens trofasthed ingen grænser. Direkte stilet til missionsfolkene i Herning, der udstedte ham testamentet, skriver han sarkastisk og fåmælt i Bemærkning nr. 56 mod barndomsårenes missionsske læsning og påvirkning:

’I en by i Midtjylland bekendtgøres møder i missionshuset med den forsigtige tilføjelse: Om Gud vil! Men når de samme mennesker sætter bekendtgørelser i avisen om møder i politiske og faglige foreninger, savnes denne tilføjelse. Guds bistand synes at være sikret på forhånd til et møde i en mejeriforening; men når det drejer sig om mission i Sudan?! ... *Deo volente!*³⁵ Hvor misbrugt – og hvor alt for lidt brugt!’

Digteren Nis Petersen

Nis Petersen var ved siden af sin fra barnhedsårenes opfyldte og iboende sarkasme og modstand mod det gudelige i KFUK-hjemmet og i hele Herning og omegn også opfyldt af anger, navnlig når han lod tankerne gå til sin bedstemor, som han i novellen ’De længst forsvundne dage’ vedstår, havde givet ham en så rig barndom, som ingen andre havde haft.

Det samme vidste Kaj Munk om sit hjem, skønt, også han, havde måttet krydse religionsklinger med en dominerende plejemor. At Munk slap lettere igennem sine kriser, skyldes måske, at han af den mor, som havde født ham, var blevet holdt til aftenbøn i alle hans første fem år, før hun døde. Det samme kunne Nis Petersen ikke tage med fra sit fødehjem i Vamdrup, da han aldrig lærte den mor, der havde født ham, at kende.

Nis Petersen mente angeren alvorligt, når han med Paulus sagde: ’Jeg ved, at i mig, det vil sige: i mit kød, bor der intet godt; thi viljen har jeg vel, men at udføre det gode formår jeg ikke; thi det gode, som jeg vil, det gør jeg ikke; men det onde, som jeg ikke vil, det gør jeg.’ (Paulus’ brev til romerne 7,18-20).

Hårde angreb på missionen. Selvanklager. Anger. Både i og under dette voldsomme indre pres levede mennesket, men også digteren, Nis Petersen. Men han kunne ikke udholde det, og for at skabe lindring i sjælen søgte han ud i ensomhed på landevejene.

Men også herude martredes han voldsomt, hvad der kommer tydeligt til udtryk i digtet 'Elsker du mennesket?', hvor han i frygtelige syner ser mennesket komme imod sig, slæbende og krybende tungt og savlende i sit slimede spor af løgnens væskende, stinkende sår og tusinde syger. Fluor og andet utøj, der er hidkaldt af stanken, sværmer overalt, mens mennesket kommer nærmere og nærmere. Bestandigt og truende spørger en røst: 'Elsker du mennesket?' Svaret er nej. Stemmen befaler: 'Elsk!'

'Da rejste mennesket sig - / og det rakte sine hænder imod mig, / og se: naglegabene væskede rødt - / til skulderen var de nøgne arme / dækkede af syndens sorte sår - / og mennesket lo: / - Således har Gud elsket -! / Der faldt et bind fra mine øjne - / og jeg råbte: / - Menneske - jeg elsker dig! / Og min mund var fuld af blod - / og af menneskers blod.

Nis Petersen var godt hjemme i Bibelen. Han kendte Martin Luthers kommentar til Galaterbrevet 3,13, hvor Luther hævder, at Gud langfredag lagde alle menneskers synder på Jesus og sagde til ham, at han skal være benægteren Peter, forfølgeren og spotteren Paulus, ægteskabsbryderen David, Adam og Eva, der spiste af æblet i Paradis, røverer på korset, 'kort sagt skal du være repræsentant for alle mennesker, der har begået alle menneskers synder.'

Det var således, Gud elskede verden, hævdede Nis Petersen. Det er meget betegnende for digterens religiøse livsanskuelse, og det er vel også, hvad han bekræfter i digtet 'Elsker du mennesket?'

Men han står alligevel i et opslugende mørke, som ingen vej fører ud af. Så op søger han Kain, der som den første morder i verden slog sin bror Abel ihjel. Nis Petersen skriver et digt til ham ('Nattens Pibere') for at finde forståelse og have en at dele sin skyld med, men også for at finde Jesus Kristus, der er Abel:

'Ved du, at Abel, din bror, / gik igen og blev kendt / i de ordløse tegn af en fisk. ... Og blev myrdet igen / - og bli'r myrdet igen / på et vaklende kors / hver eneste gudgivne dag / i det udslagne år.

Nis Petersen turde ikke give afkald på eller forlade sin Gud, og det behøvede han jo heller ikke nu, hvor han havde fundet hans korsfæstede søn, verdens frelser, og igennem ham oplevet Gud Faders kærlighed til mennesket, sin skabning. Gud var ikke mere kun den strenge, og ufattelige og uforståelige, hersker fra Herning og Alheden.

I 'Prædiken 22. søndag efter Trinitatis' 1941 siger Kaj Munk, og Nis Petersen kunne sige det samme om Guds imødekommenhed, dog ikke fra en prædikestol, men fra en omvendt ølkasse, på et eller andet sted til vagabonderne, der også er en fuldgyldig menighed:

'Hvis kristendommen stemmer med vore ideer, hvis den er noget, som vi selv kan tænke os til, så er den løgn. Det uundværlige dogme i den er det, at Ordet blev kød. Der er en titel, den ikke kan miste, og det er "kommen fra Gud". Jesus har "åbenbare" os, at Gud er kærlighed. Det er jo det glade vanvid. Alt det afgangende her i verden bestrider det. Når derfor tvivlere og trosfjender kører frem med krigen og jordskælv og al anden forbrydelse og nød som bevis mod Gud og mod kærlighedens Gud, så nikker vi og giver dem ret: Det er sandt nok, alt det dér beviser, at der ingen Gud er til, eller hvis der er en, så er han en djævel. vi

kan ikke se rettere, vi kan ikke finde ud af andet. Derfor er det, Gud gav os Jesus. Kun ved åbenbaringen kunne vi modtage sandheden, når sandheden er det modsatte af alt, hvad vi kan sanse og tænke os til. På Jesu autoritet og på den alene er det, vi bygger vor tro. Og sådan går det til, at vi kalder ham verdens frelser.’

Nis Petersen giver Jesus skikkelse af ’Vagabonden med det milde åsyn’ i digtsamlingen ’Nattens Pibere’:

’Jeg tænker mig hans fødder bløtte ... / - jeg tænker mig dem grå af smuds ... / - jeg tænker mig hans milde åsyn. ... / Jeg tænker mig, at han har smilet ... /’.

Digteren forstår af egen erfaring, hvor træt han må være efter en lang dags vandring på de endeløse veje, indtil natten faldt på, og hvor *han* faldt og bare lå. ’Jeg ved, man fryser, når man ligger / så døsig hen og bare ligger -’.

Og i ægte medfølelse med frelseren, konkluderer han: ’Da har han misundt markens ræv / og himlens fugl det lune bo / og alle dem, hvem strid og stræv / jo dog, når nat faldt på, gav ro’.

Nis Petersens lyrik er fyldt af essentielle spørgsmål om kristenhed, tro og tvivl. Det samme gælder næsten hele Kaj Munks produktion. De to digtere var i dobbelt forstand beslægtede, og i deres samtidige gang på jord har ingen af deres kaldsfæller besunget den lidende Jesus Kristus som dem.

Litteratur:

Nis Petersen: 99 Bemærkninger. 1936. Gyldendal

Nis Petersen: Samlede Digte. 1966. Gyldendal

Hans Brix: Nis Petersen. Liv og Digt. 1948. Gyldendal

Jørgen Andersen: Nis Petersen. Studier over hans liv og livssyn. Disputats. 1957. Gyldendal

Kaj Munk: Ved Babylons Floder. 1941. Nyt Nordisk Forlag

Kaj Munk: Med Ordets Sværd. 1942. Nyt Nordisk Forlag

Kaj Munk: Foraaret saa sagte kommer. 1942. Westermann

Ragnhild Bjarke: Jacobskampen. I: Bogen om Kaj Munk. 1946. Westermann

---

34 Julius Bachevold (1851-1923), sognepræst i Tirsted-Skørringe-Vejleby på Lolland

35 Deo volente nobis viventibus: når vi er i live i overensstemmelse med Guds vilje

Søren Dosenrode: Hilsen fra bestyrelsen	4
Jon Høgh: Denne udgave af Munkiana, nr. 71	5
Aage Jørgensen: Kaj Munk-litteratur 2011 - 2021	7
Anne Marie Munk Sørensen: En hilsen fra bestyrelsens nyeste skud på stammen	20
Jon Høgh: En rørende minderig begivenhed på Hørbylunde Bakke d. 5. maj 1945	21
Jon Høgh: Muntre historier	23
Inger Mehring: En islandsk Kaj Munk i Vedersø Kirke	26
<hr/>	
Nekrolog	
Svend Aage Nielsen: Mindeord over Inger Solvejg Munk/Inger Mehring	31
<hr/>	
Forskningsartikler	
Jette Vibeke Damsgaard Madsen: Munk som boganmelder	34
Jon Høgh: Temaer hos Kaj Munk og Nis Petersen	46